

ΕΣΤΙΑ

ΕΚΔΙΔΟΤΑΙ ΚΑΤΑ ΚΥΡΙΑΚΗΝ

Τόμος Πέμπτος

Συνδρομὴ ἰτησία: Ἐν Ἑλλάδι φρ. 10, ἐν τῇ ἀλλοδαπῇ φρ. 20.—Αἱ συνδρομαὶ ἀρχονται ἀπὸ 1 ἰανουαρίου ἑκάστου ἔτους καὶ εἶναι ἰτησίου.—Γραφεῖον τῆς Διευθύνσεως: Ὁδὸς Σταδίου, 6.

22 Ἰανουαρίου 1878

ΠΑΝΟΜΟΙΟΤΥΠΟΝ ΤΗΣ ΥΠΟΓΡΑΦΗΣ ΤΟΥ
ΛΑΔΑΜΑΝΤΙΟΥ ΚΟΡΑΗ

Κοραή.

Πρὸς τὸν κύριον Νεόφυτον Βάμβαν,
εἰς Κέρκυραν.

Περιπόθητε φίλε,

Ἡ ἐπιστολή σου (ᾧ Ἀπρ.) μ' ἐλύπησε πολὺ, χωρὶς νὰ μὲ ἀπελπίσῃ. Δίκαια φρονεῖς φρονῶν νὰ ἐκπληρώσῃς τὴν ὁποίαν ὑπεσχέθης πρὸς τοὺς αὐτοῦ ὁμογενεῖς ὠφέλειαν. Ἀλλὰ τοῦ πρὸς ὀλίγους δικαίου δικαιότερον εἶναι τὸ πρὸς πολλούς, καὶ τούτου πάλιν τὸ πρὸς πλειότερους, καὶ πάντων δικαιοτάτον τὸ πρὸς πάντας. Συγχώρησέ με, φίλε, νὰ σοῦ ἀνενθυμίσω τί ἔλεγεν ὁ ἀείμνηστος διὰ τὴν φιλανθρωπίαν του μέγας Φενελών· «Προκρίνω τοῦ ἰδίου μου συμφέροντος τὸ εἰς τὴν οἰκογένειάν μου συμφέρον, καὶ τούτου τὸ εἰς τὴν πατρίδα μου συμφέρον, καὶ τούτου τελευταῖον τὸ συμφέρον εἰς ὅλον τὸ ἀνθρώπινον γένος: Je préfère ma famille à moi-même, ma patrie à ma famille, et le genre humain à ma patrie.

Ἄν ἡ ἐδῶ παρουσία σοῦ τοῦ Χίου ἀπέβλεπε μόνους τοὺς Χίους, δικαίως πάλιν ἔπρεπε νὰ προκριθῶσιν οἱ Χῖοι τῶν Κερκυραίων, ὅχι μόνον ὡς πλειότεροι, ἀλλὰ καὶ ὡς εὐτυχούντων ἐκείνων οὗτοι δυστυχεῖς, καὶ ὡς προσκαλοῦντές σε μὲ δάκρυα νὰ δράμῃς εἰς βοήθειαν τῶν σκορπισμένων Χίων μειρακίων. Ἀλλὰ τὸ πρᾶγμα ἀποβλέπει ὅλα τὰ τέκνα τῆς Ἑλλάδος, τῆς ὁποίας τὰ δίκαια ὑπερβαίνουν καὶ τῶν Κερκυραίων καὶ τῶν Χίων τὰ δίκαια.

Ἐξαντλημένος, φίλε, ἀπὸ σωματικούς καὶ ψυχικούς πόνους, οὐδὲ τὰ ὀλίγα ταῦτα ἐδυνάμην νὰ σέ γράψω, ἂν δὲ μ' ἐνδυνάμωναν ἡ ἐλπίζομένη πανελληνίως ὠφέλεια, καὶ ἡ παραινέσις τῶν σκορπισμένων συμπολιτῶν μας νὰ προσθῶ εἰς τὰς προσκλήσεις των καὶ τὴν ἰδικήν μου δευτέραν ταύτην πρόσκλησιν. Λέγων ταῦτα πρὸς Ἕλληνας καὶ φιλέλληνας Κερκυραίους, εἶμαι βέβαιος, ὅτι δὲν θέλεις εὐρεῖν μεταξὺ των κανένα τόσο ἀδίκον, ὥστε νὰ προκρίνῃ τοῦ γενικοῦ συμφέροντος τὸ εἰς μόνην τὴν πατρίδα

ΤΟΜΟΣ Ε'—1878.

τοῦ συμφέρον. Ἡ πρώτη καὶ μεγάλη τῶν μήτηρ καὶ πατρὶς εἶναι ἡ Ἑλλάς.

Ἀσπάζομαί σε καὶ παρακαλῶ νὰ μὲ παρηγορήσῃς τὸ γρηγορότερον.

9 Μαΐου, 1830. Ἐκ Παρισίων.

Ὁ θερμὸς σου φίλος
ΚΟΡΑΗΣ.

Ο ΑΓΓΛΟΣ ΓΑΙΟΚΤΗΜΩΝ

[Ἐκ τῶν τοῦ F. Holtzendorf].

Συνίεμα καὶ τέλος· ἰδί σελ. 33.

IV

Αἱ Κυρίαι ἀπεσύρθησαν, μεταξὺ δὲ τῶν Κυρίων, ὅσοι εἶχον ἀκόμη μείνῃ εἰς τὴν τράπεζαν, ἐκυκλοφόρουν φιάλαι τοῦ οἴνου Xérès, Posto-Porto καὶ Borδῶ. Ὁ Baker πλησιάσας, ἐλάλησέ μοι περὶ ἰδρυμάτων παραπλησίων ἐκείνων, ἅτινα ἐπεσκέφθην τὴν πρώτην. Ὁκτερεῖς τὴν πρόληψιν, καθ' ἣν ἡ στοιχειώδης ἐκπαίδευσις ἀποτελεῖ τὸ πᾶν ἐν τῷ βίῳ. Ἡ πεῖρα μ' ἐδίδαξεν, ἔλεγεν, ὅτι καλὸν ἀγροτικὸν σχολεῖον ὄφειλε πάντοτε νὰ κατέχῃ δύο μέχρι πέντε ἀγρούς. Γέρων χωρικός ὄφειλε νὰ διορίζηται ἀείποτε ἐπιστάτης. Τετραετὴ παιδίαν ἀντὶ νὰ μένωσιν ἐγκλειστα ἐν δωματίοις, ἡδύνατο ν' ἀσχολῶνται ἐν τοῖς ἀγροῖς, καὶ νὰ εὐρίσκωσιν ἐκείσε ἐργασίαν καταλληλοτάτην εἰς τὴν ἡλικίαν των, ὑπὸ τὴν ὁδηγίαν τοῦ γέροντος, πρὸς ὃν οἱ γονεῖς ἤθελον πληρῶσαι ὀλίγα σολῖα καθ' ἑβδομάδα, εὐχαριστημένοι ὅτι τὰ τέκνα αὐτῶν εἶχον ἀσχολίαν καὶ ἐτύγχανον τῆς προσηκούσης ἐπιβλέψεως.

Ἐπερ ἐπταετῶν παίδων οἱ γονεῖς ἤθελον παύσῃ νὰ πληρώνωσιν, ὁκταετῆς δὲ γενόμενος ὁ μαθητὴς, ἤθελε γίνῃ κύριος λωρίδος γῆς, ἣν ἡδύνατο νὰ καλλιεργῇ ἐπὶ ἰδίᾳ ὠφελείᾳ, φέρων εἰς τοὺς γονεῖς αὐτοῦ τὰ κέρδη. Τὰς ὥρας τῆς ἀσχολίας τῶν μικρῶν παίδων ἤθελον δοίσει εἰς ἐπτὰ, τέσσαρας μὲν εἰς μελέτην, τρεῖς δὲ εἰς ἀγροτικὰς ἐργασίας· οὕτως οἱ παῖδες ἡδύνατο νὰ συνειθίζωσι νὰ ἐργάζωνται συνεχῶς, χωρὶς νὰ αἰσθανθῶσι τὸν κόπον. Δυνάμεθα νὰ τοὺς γυμνάζωμεν διηνεχῶς, χωρὶς νὰ τοὺς κοπιάζωμεν.

Ὁ οἰκοδεσπότης ἐξηκολούθει νὰ ἐκθέτῃ τὸ σύστημα αὐτοῦ, ὅπερ πρὸς τοῖς ἄλλοις συνεπήγετο καὶ τὴν ὠφέλειαν, ὅτι οἱ παῖδες ἔμενον ἐπὶ μακρότερον χρόνον ἐν τοῖς σχολείοις, χωρὶς ἐκ τούτου νὰ ἐπιβαρύνωνται οἱ γονεῖς. Τῶν πα-

ρισταμένων τις παρετήρησεν ὅτι τοιοῦτον σχέδιον ἤθελε νυχαγῆσαι ἐνεκα τῶν δυσκολιῶν τῆς ἐκτελέσεως.

Εἶναι μὲν ἀληθῶς δύσκολον, ἀπεκρίνατο ὁ οἰκοδεσπότης, ἀλλ' εἶναι ἐφικτόν! Πρὸ εἴκοσι δύο ἐτῶν ἐγὼ αὐτὸς ἱδρύσα σχολεῖον κατὰ τὸ σύστημα τοῦτο, καὶ ἤγαγον αὐτὸ εἰς ἀνθηρὰν κατὰστασιν. Ἦναγκάσθην ὅμως νὰ τὸ κλείσω, διότι μ' ἐγκατέλειπεν ὁ διδάσκαλος—πάντες δὲ οἱ δυνάμενοι νὰ τὸν ἀντικαταστήσωσι συνεφώνουν ὅτι δὲν ἤρμοζεν εἰς διδάσκαλον νὰ σκάπτῃ. Πάντες ἦσαν εὐγενέστεροι ἐμοῦ.

Τὴν σήμερον οἱ καθηγηταὶ κατέστησαν λογικώτεροι, ἀλλ' ἤδη εἰμὶ πολὺ γέρον, καὶ ὀφείλω νὰ ἐγκαταλίπω τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ σχεδίου μου εἰς νεωτέρους.

V

Τὴν ἐπιούσαν πρωΐαν, ἐπειδὴ ὁ καιρὸς ἦτο βροχερὸς, ἀνεβλήθη ἡ θήρα τῶν περδικῶν, ὁ δὲ οἰκοδεσπότης, ὅστις εἶχε διαφόρους ἀσχολίας εἰς τὴν πόλιν, προέτεινέ μοι νὰ ἐπισκεφθῶ μετ' αὐτοῦ τὰς φυλακὰς τοῦ Gloucester. Ἀπεδέχθην, καὶ μικρὸν ὕστερον, ἀνέβημεν ἐφ' ἀμάξης. Ὁ δρόμος, μολονότι μακρὸς, ἦτο ὁρατός. Ἐκαστος πύργος, ἐκάστη κώμη, καὶ αὐτὰ τὰ παχύκορμα δένδρα πρὸ τῶν ὁποίων διηρχόμεθα, εἶχον τὴν ἱστορίαν των.—Ἀφικόμενους εἰς Gloucester, ὑπεδέξατο ἡμᾶς ὁ διοικητὴς τῶν φυλακῶν ὡς ἂν εἴμεθα γινώριμοι αὐτοῦ, συνώδευσε δ' ἡμᾶς περιερχομένους τὸ κατὰστημα. Ἦτο ἀληθῶς τοῦ κόπου ἀντάξιον νὰ διέλθῃ τις μερικὰς ὥρας εἰς τὸν τόπον τοῦτον. Ἐννεμήκοντα περίπου ἔτη παρήλθον ἀφ' ἧς ὁ Poserd κατὰ πρῶτον παρουσιάσθη εἰς Bedford, ὑπὸ τὴν ιδιότητα ἀναμορφωτοῦ τῶν φυλακῶν. Δέκα ἔτη μετὰ ταῦτα, κατὰ τὸ 1783, ὁ Σὶρ Γεώργιος Paul παρουσιάσθη εἰς τὸ δικαστήριον τοῦ Gloucester καὶ προέτεινε τὴν ἔγερσιν νέων φυλακῶν. Τοῦτο ἐπατράπη ὑπὸ τῆς Βουλῆς, μετὰ παρέλευσιν δὲ ἐννέα ἐτῶν ἐδημοσιεύθη ἡ πρώτη ἐπίσημος ἐκθεσις περὶ τῆς προτύπου ταύτης φυλακῆς.

Τοσαύτης δ' ὑπολήψεως ἀπήλαυνεν αὕτη ἡ φυλακὴ, ὥστε κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ παρόντος αἰῶνος ἡ Ἀμερικὴ ἐπεμψεν Ἐπιτροπὴν, προωρισμένην νὰ μελετήσῃ τὸ σύστημα, ὅπερ κατόπιν καὶ ἐφήρμοσε διὰ παντός, ὑπὸ τὸν τίτλον Ἀμερικανικὸν σύστημα.

Ὁ Σὶρ Γεώργιος Paul ἦτο ἐκ τῶν προκρίτων ἐκείνων, οἵτινες ὑπεστήριζον τὸ μονήρες σύστημα, ὁ δὲ διευθυντὴς ἔδειξεν ἡμῖν τοὺς ἀρχαίους οἰκίσκους. Κατ' ἀρχὰς οἱ κατὰδικοι δὲν εἰργάζοντο· οὗτοι ἠδύναντο ν' ἀναγινώσκωσιν ἐπὶ τινος ὥρας καθ' ἐκάστην μόνον τὴν Βίβλον. Ἐν ἄλλῳ οἰκίσκῳ ἐκρατοῦντο διαρκούσης τῆς ἡμέρας, καὶ ἐν ἄλλῳ κατὰ τὰς νύκτας. Ἐπετρέπετο αὐτοῖς καθ' ἐκάστην ὁ περίπατος, προ-

σπῶς δὲ ἐφέρετο πρὸς αὐτοὺς ἡ Διοίκησις. Κατὰ τὸ 1807 οἱ Ἀμερικανοὶ εἶχον ἤδη ἐπισκεφθῇ τὸ κατὰστημα, ἐν ᾧ ἡ Ἀγγλικὴ Κυβέρνησις ἐσχολήθη περὶ τοιούτων ἱδρυμάτων μόνον τῷ 1834... Εὐαρέστως ἤκουέ τις τοῦ Baker διηγουμένου ὅτι τῷ 1836, ἐν ᾧ διηθύνε τὰς φυλακὰς Gloucester, ἔλαβεν ἐπιστολὴν παρὰ τοῦ Σὶρ Ἰωάννου Ρούσσελ, τότε γραμματέως τῆς Ἐπικρατείας, περιέχουσαν τεσσαράκοντα εἰσακτέους κανονισμοὺς, καὶ ὅτι ἡ ἀπάντησις του ὑπῆρξεν ὅτι τριάκοντα πέντε ἐξ αὐτῶν ἦσαν ἡδὲ ἐν ἐνεργείᾳ ἐν τῇ φυλακῇ τοῦ Gloucester ἀπὸ τῆς ἱδρύσεως ταύτης· ἐκεῖ ἔγνων αὐτοὺς οἱ Ἀμερικανοί.

Μῶλα ταῦτα, τοῦ χρόνου προϊόντος, ἐστάλησαν ἑκατοστὺς κανονισμῶν, οἵτινες πάντες ἐκυρώθησαν μετ' οὐ πολὺ, οὕτω δὲ πλὴν μικρῶν ἐξαίρεσεων ἡ φυλακὴ ἐπανήλθεν εἰς τὸ ἀνέκαθεν ὑπὸ τοῦ Σὶρ Γεωργίου Paul καθιερωθὲν σύστημα.

Ἐπεσκέφθημεν τοὺς οἰκίσκους τῶν καταδικῶν, ἐρωτώντες αὐτοὺς περὶ τοῦ λόγου τῆς καταδίκης των.—Ἐνίοτε παρετηρήσαμεν μοναδικὴν ἀνισύτητα ἐν ταῖς ποιναῖς, αἵτινες μοι ἐφάνησαν πῶς δυσανάλογοι πρὸς τὸ ἐγκλημα. Κλέπτῃς ἐξ ἐπαγγέλματος ὑπεξαίρεσας τρεῖς ἀγγλικὰς λίρας καταδικάσθη εἰς ἐξάμηνον φυλάκισιν, ἐν ᾧ χειρῶναξ οἰκογενειάρχης ἔχων ἀσθενῆ σύζυγον καὶ ἀπειλούμενος νὰ ἐξωσθῇ τῆς οἰκίας ἐὰν δὲν ἐπλήρωνε τὸ ἐνοίκιον, ὡς ἐκ τούτου δ' ἐξ ἀπελπισίας κλέψας ἀπὸ τινος φίλου του δεκαπέντε σελλίνια, μὲ τὸν σκοπὸν ν' ἀποδώσῃ αὐτὰ, κατεδικάσθη εἰς φυλάκισιν δέκα ὀκτὼ μηνῶν.

Ἀποτέλεσμα μακρᾶς περὶ τούτου συζητήσεως μετὰξὺ ἐμοῦ καὶ τοῦ Baker ὑπῆρξεν, ὅτι αἱ καταδικαὶ ἐκεῖναι ἦσαν ὑπὲρ τὸ δέον αὐστηραὶ συγκρινόμεναι πρὸς ἄλλας ἐπιβαλλομένας πάντοτε ὑπὸ ἐξ ἐπαγγέλματος δικαστῶν, οἵτινες κατὰ τὸν Baker, μὴ γινώσκοντες οὔτε τὸν ἄνθρωπον, οὔτε τὸν βίον, καὶ μάλιστα τὰ προηγούμενα τοῦ ἐγκληματοῦ, ἢ ἐκ τῶν βιβλίων καὶ τῶν μαρτυρικῶν ἐκθέσεων, ἔκρινον περὶ τοῦ κακοῦ οὐχὶ τοσοῦτον προσφυῶς, ὅσον οἱ ἄλλοι τῶν δικαστῶν ὅσοι ἐξελέγοντο μετὰξὺ τῶν κτηματιῶν τῆς Ἐπαρχίας. Οὗτοι ἐρχόμενοι εἰς στενὴν συνάφειαν μετὰ πάσης τάξεως ἀνθρώπων, εἰσὶ πολλῶ μᾶλλον κατὰλληλοι νὰ κρίνωσι περὶ τοῦ βαθμοῦ τῆς ἐνοχῆς τοῦ κατηγορουμένου. Μὴ νομίσῃς, φίλε μου, ὅτι ἡ ποινικὴ δικαιοσύνη μανθάνεται ἐν τοῖς βιβλίοις, ἢ ὑπολογίζεται ὅπως τὰ μαθηματικά. Ὁ δικαστὴς ὀφείλει νὰ αἰσθάνηται αὐτήν. Οἱ λοιποὶ ἡμεῖς, ἄνθρωποι πρακτικοί, αἰσθανόμεθα δύο τινὰ· τὸ μὲν, τὰ συμφέροντα ἡμῶν ζημιούμενα ἐκ τοῦ ἐγκληματος, τὸ δὲ, τὴν ἠθικὴν τοῦ ἐγκληματοῦ ἀθλιότητα. Ὁ ἡμέτερος ποινικὸς νόμος ἐρείδεται

ἄρα ἐπὶ θάσεων ἀλανθάστων, ἐπὶ τοῦ οἴκου δηλαδὴ τοῦ μὴ ἐπιβάλλοντος εἰς τὸν ἐγκληματιαν τὴν πρὸς ἐπανάρθωσιν αὐτοῦ ἀπαιτουμένην ποινήν, καὶ τοῦ ὑπὲρ τῆς ἡμετέρας ἀσφαλείας διαφέροντος.

Πόρισμα τῶν δύο τούτων θάσεων εἶναι κατ' ἀνάγκην ἡ διάσωσις τοῦ ἐγκληματιῶν δι' ἀκρίτου αὐστηρότητος καὶ ἐπιμόχθου ἐργασίας.

Ὁ Baker ὠμίλει τοσοῦτον περὶ τῶν μετὰ τῆς Ἀστυνομίας σχέσεων αὐτοῦ, ὥστε δὲν ἠδυνήθη νὰ παρατηρήσῃ αὐτῷ ὁπόση διαφορὰ ὑπῆρχε κατὰ τοῦτο μετὰξὺ τῶν ἐν Ἀγγλίᾳ καὶ τῶν ἐν τῇ ἡπειρωτικῇ Εὐρώπῃ ἐπικρατούντων ἐθίμων, καθ' ὅσον τὰ Ἀστυνομικὰ ὄργανα, καίπερ παρ' ἡμῖν ἐκλεγόμενα μετὰξὺ τῶν λίαν ἀξιοσεβάστων προσώπων, οὐδέποτε συγχρωτίζονται μετὰ τῆς ἡμετέρας ἀριστοκρατίας.

Εἶναι φυσικόν, ἀπεκρίθη ὁ οἰκοδεσπότης· ἀστυνομικὸς ὑπάλληλος, οἷοσδήποτε καὶ ἂν ᾖ, σπανίως διακρίνεται ἐπὶ μεγάλῃ μορφώσει. Τὸ Ἀστυνομικὸν ὄργανον, κατατρίβαν ὁλόκληρον αὐτοῦ τὸν βίον εἰς τὸ συλλαμβάνειν κλέπτας, εἶναι τοσοῦτον συνειθισμένον νὰ ὑποπτεύεται περὶ παντὸς πράγματος, ὥστε πάντα πῶς ὑποπτον ἐκλαμβάνει ὡς δεξιὸν κλέπτην. Παρ' ἡμῖν τοῦτο ἀπαρέσκει. Προτιμῶμεν νὰ πληρώνωμεν τὸν ὑπέροργκον μισθὸν πεντακοσίων λιρῶν κατ' ἔτος καὶ ποιούμεν ἐκλογὴν μετὰξὺ πεντήκοντα ἢ ἐξήκοντα διαγωνιζομένων, ἐν οἷς καὶ πλεῖστοι λοχαγοὶ ἢ συνταγματάρχαι ἐν ἀποστρατείᾳ, εἴτε τοῦ στρατοῦ, εἴτε τοῦ ναυτικοῦ. Οἱ τελευταῖοι οὗτοί εἰσιν εἰθισμένοι εἰς τὴν πειθαρχίαν, ἔχουσιν ἀρετὴν κρίσιν, καὶ πρὸ πάντων ἀγάπην πρὸς τὴν ἐργασίαν.—Καὶ εἶναι μὲν ἀληθὲς ὅτι μικρὰν ἔχουσι γνῶσιν τοῦ ποινικοῦ δικαίου, ἀλλ' ἐκμανθάνουσι ταχέως τὸ τεχνικὸν μέρος, οὕτω δὲ εἰσὶ πάντοτε εἰς θέσιν νὰ σκέπτονται ἐπὶ τοῦ κυριωτέρου καὶ σπουδαιότερου ζητήματος, πῶς δηλαδὴ καθίσταται ἐφικτὴ τῶν ἐγκλημάτων ἐν γένει ἡ ἐλάττωσις. Τοῦναντίον ὅστις καθ' ἅπαντα αὐτοῦ τὸν βίον ἄλλο δὲν ἔπραξεν ἢ νὰ συλλαμβάνῃ κλέπτας, δὲν δύναται νὰ σκέπτηται ἐπὶ τῶν γενικῶν αἰτιῶν, ἐξ ὧν γεννῶνται ἐν ταῖς κοινωνίαις τὰ ἐγκλήματα. Δὲν εἶναι τοῦτο ἀληθές; Τοῦτ' αὐτὸ συμβαίνει καὶ ἐπὶ λογίων δικαστῶν οἵτινες ἐφαρμόζουσιν ἐλαττωματικὸν τινα νόμον, κατ' ἀρχὰς μὲν παρὰ βούλησιν, βραδύτερον δὲ μετὰ μεγίστης ἀδιαφορίας, ἀλλὰ δικαιολογούμενοι πάντοτε ὅτι δὲν προσήκει αὐτοῖς τὸ κηρύσσειν δημοσίᾳ ὡς ἐλαττωματικὸν νόμον ὄντως τοιοῦτον. Ὁ τίμιος ἄνθρωπος ὅμως δικαιούται νὰ κατακρίνῃ δημοσίᾳ τὸν νόμον, ὅπταν ἐκ τούτου ἀναγκάζεται νὰ διαπράττῃ ἀδικίαν. Τὸ ἀστυνομικὸν ὄργανον κατηγορεῖται οὐχὶ μόνον ἐν Γαλίᾳ, ἀλλὰ καὶ ἐν Ἀγγλίᾳ, ὡς θεωροῦν τοὺς κα-

κούργους δίκην ἄγρας. Ὡς περὶ δὲ καθῆκον τῶν τὰ τῆς θήρας ἐπιτετραμμένων εἶναι νὰ συγκεντρώνωσι κατὰ τὸ φθινόπωρον τοσοῦτους ρασιανούς ὅσοι ἀπαιτοῦνται πρὸς τὸ κυνήγιον τοῦ κυρίου των, οὕτως τὸ Ἀστυνομικὸν ὄργανον θεωρεῖ ἑαυτὸ ὑπόχρεον νὰ προσαγάγῃ τῷ δικαστῇ μέγαν ἀριθμὸν ἐγκληματιῶν. Γεγονός τι ὅπερ ἐκ πείρας γινώσκω, ὥςθις θέλει καταστήσῃ πρὸς ὑμᾶς εὐκρινεστέραν τὴν ἰδέαν μου.

Ὁ λόρδος Σ. . . , κτηματίας ἐν Ἰρλανδίᾳ, προσβληθεὶς ποτε ἐν τινὶ δάσει ὑπὸ δύο κλεπτῶν, ἀπέκρουσεν αὐτοὺς ἀνδρείως. Μικρὸν μετὰ ταῦτα ἀπήντησε τὸν δασοφύλακα, καὶ διηγήθη αὐτῷ τὸ συμβάν. Οὗτος ἐφάνη ἐκπλαγὴς ὁπότεν εἶδε ζῶντα ἐνώπιόν του τὸν λόρδον Σ. . . , ψιθυρίζων δὲ εἶπεν ὅτι ἐγίνωσκε καλῶς τὴν κατὰ τοῦ λόρδου ἀπόπειραν, σκοπὸν δὲ εἶχε νὰ συλλάβῃ τοὺς δύο κακούργους μετὰ τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ φόνου. Ἐρωτηθεὶς τότε παρὰ τοῦ λόρδου Σ. . . πῶς δὲν εἰδοποίησεν αὐτὸν περὶ τοῦ ἀπειλοῦντος αὐτὸν κινδύνου; «Μυλόρδε, ἀπεκρίθη, ἐὰν συνελάμβανον τοὺς δύο δολοφόνους μετὰ τὴν διάπραξιν τοῦ ἐγκλήματος, ἤθελον ἀνταμειβθῇ παρὰ τῆς Κυβερνήσεως. Δι' αὐτὸ τοῦτο καὶ παρεφύλακτον. Ἐὰν προειδοποιῶν ὑμᾶς περὶ τοῦ κινδύνου, ἤθελον ζημιώσῃ ἐμαυτὸν, διότι τὴν εἰδοποίησιν ταύτην οἱ προϊστάμενοί μου δὲν ἤθελον ὑπολογίσῃ ὡς ζῆλον πρὸς τὸ ἔργον μου, οὕτω δὲ ἤθελον στερεθῇ τῆς ἀμοιβῆς.»

Ἄλλ' ἱκανὰ ἤδη εἵπομεν περὶ Ἀστυνομίας, δυσάρεστον δ' εἶναι νὰ ὁμιλῶμεν τοσοῦτον περὶ τοιούτων ἀντικειμένων κατὰ ταύτην τὴν τόσον ὁραίαν ἡμέραν.

VI

Εἶχον διέλθῃ τὴν πρωΐαν τῆς ἐπιούσης μετὰ τοῦ Baker ἐν τῷ γραφείῳ αὐτοῦ. Ἀρσταί τινες ἐκ τῶν πέριξ εἶχον δικασθῇ καὶ καταδικασθῇ. Ὁ γαιοκτήμων ἠγέρθη λέγων μοι· Κατ' εὐτυχίαν ἡμεῖς εἴμεθα πῶς λογικώτεροι τοῦ νόμου. Ἐκείνον δὲ ἄρτι ἐμέμφθη ὡς ἀποκόψαντα ἐξ ἀμελείας κράμβην ἐν τῷ κτήματι χωρικοῦ τινος, θὰ ἠδυνάμην νὰ τὸν καταδικάσω εἰς ἐξάμηνον φυλάκισιν κατὰ τὸν νόμον, καὶ ἐν ὑποτροπῇ εἰς φυλάκισιν ἐνὸς ἔτους. Ἐὰν τὸ αὐτὸ πρόσωπον ἐκλεπτε πέντε σελλίνια, ἀπητοῦντο τοῦναντίον δύο δικασταὶ ὅπως τὸ δικάσωσι, καὶ ἐὰν ἀντὶ πέντε σελλινίων ἦσαν πέντε καὶ ἡμισυ, κατὰ τὸν νόμον παρεπέμπετο εἰς τὸ κακουργοδικεῖον. Ὑπάρχει ἐνταῦθα λογικότης; Ἄλλ' ἀκούσι ταῦτα. Μεταβῶμεν εἰς Simon, ἐνθα σκοπεύω νὰ προσφωνήσω τοὺς ἐργάτας. Δύνασθε ν' ἀκρασθῇτε τοῦ λόγου μου· εἶναι δὲ τοῦ κόπου ἀντάξιον νὰ ἴδῃτε τοὺς ἀγαθοὺς τούτους ἀνθρώπους ἐν ταῖς ἐργαστασίαις αὐτῶν. Ἠρώτησα τὸν γαιοκτήμονα περὶ τοῦ θέματος τῆς ὁμιλίας του. Πολλάκις παρέστησα, εἰπέ μοι, εἰς τοὺς ἐργάτας τὰς ἐκ τῶν ἀπερ-

γινόντων προερχομένων αὐτοῖς ζημιῶν. Ἐν παρομοίαις περιστάσεσιν, οὗτοι συνήθως πιστεύουσιν εὐκολώτερον εἰς ἡμᾶς τοὺς γαιοκτήμονας, ἢ εἰς τοὺς κλητήρας τῆς πολιτικῆς οἰκονομίας.

Σήμερον θέλω νὰ καταδείξω αὐτοῖς τὰς ἐλλείψεις τῆς περὶ τῶν πτωχῶν προνοίας. Ἀποτέλεσμα τῶν ἐλλείψεων τούτων εἶναι ἡ ληστεία, ἣν καθήκον ἐθεώρησα νὰ ἐξοντώσω. Ἀληθῶς εἶναι τοῦ κόπου ἀντάξιον νὰ πολέμη τις τοιαύτην εἰσβολήν· τριάκοντα χιλιάδες περίπου ἀλλοιπαπεριέρχονται τὴν χώραν ἐπαιτούντες· μέρος αὐτῶν εἶναι τίμιοι ἄνθρωποι, ζητοῦντες ἐργασίαν. Ἀλλὰ κατὰ τὸ πλεῖστον οὗτοί εἰσι κλέπται καὶ φυγόπονοι.

Ἀρκετοὶ εἰς Stroud, πολίχνιον ὀλίγον ἀπέχον τοῦ Gloucester, εὗρομεν τριακοσίους ἐργάτας περιμένοντας τὸν Baker. Ὁ Πρόεδρος αὐτῶν ὠδήγησεν ἡμᾶς εἰς τὸ βῆμα, ἐνθα πλεῖστοι ἐκ τῆς πόλεως καὶ τῶν πέριξ εἶχον ἤδη καταλάβῃ θέσιν.

Ὁ λόγος τοῦ Baker διήρκεσε δύο ὥρας καὶ ἐνθουσιωδῶς ἐχειροκροτήθη, μολοντί ἐπραγματεύετο περὶ θέματος ἀείποτε ἀντιπαθητικοῦ πρὸς τοὺς ἐργάτας. Μετὰ τῆς μεγαλειτέρας ἐπιμονῆς ἀπέδειξεν αὐτοῖς τὴν μεγίστην ἀνάγκην τοῦ νὰ οἰκονομῇ ὁ χειρὼν κατὰ τὰ εὐτυχῆ ἔτη, ὅπως δυνήθῃ νὰ διέλθῃ τὰ ἔτη τῆς δυστυχίας καὶ τοῦ γήρατος.

Φυσικὸν ἦτο τὸ ἀξίωμα τοῦτο νὰ εὕρῃ ἀντίστασιν. Ἐργάτης ἡγέρθη ἐν τῷ μέσῳ τῆς αἰθούσης, καὶ ἀφ' οὗ ἐπειράθη ν' ἀποδείξῃ ὅτι ἦτο ἀδύνατον νὰ οἰκονομήσῃ τις χρήματα κατὰ τὰς παρούσας περιστάσεις, συνεπέρανε λέγων ὅτι ἐὰν οἱ ἰδιοκτῆται τῶν χειροτεχνικῶν καταστημάτων εἶχον χριστιανικώτερα αἰσθήματα, δὲν ἤθελον ὑπάρχει τοσαῦται ἀφορμὰ θλίψεων, καὶ ὅτι ὅντως αὐτοὶ δὲν ἠδύναντο νὰ ἐννοήσῃ, πῶς οἱ πλούσιοι ἐδικαιοῦντο νὰ ἔχωσι τοσαῦτα, οἱ δὲ εὐποροὶ τόσον ὀλίγα. Κατ' αὐτὸν ὁ ἐργάτης ἀντὶ δώδεκα σελινίων ἐβδομαδιαίου μισθοῦ ὤφειλε νὰ ἀπολαμβάνῃ τοῦλάχιστον πέντε λίρας ἀνὰ ἐβδομάδα. Οὕτω δὲ ἤθελε ζῆσθαι χριστιανικῶς. Ἀσβεστος γέλως ὑπῆρξε τοῦ ἀντιπολιτευομένου ἢ ἀμοιβῇ. Ἡ συζήτησις ἐπανελήθη, κατεπαύθη, καὶ ἀπέληξεν ἀξιοπρεπῶς, ὅπότεν ὁ Baker διηγῆθη διάφορα παραδείγματα οἰκονομίας, ἅτινα ἐκ πείρας ἐγίνωσκε, καὶ ἀπέδειξεν ὅτι τὰ καταστήματα τοῦ Κράτους ἦσαν ἀνεπαρκῆ ὥπως προνοήσωσι περὶ τῶν πτωχῶν, καὶ ὅτι πρὸς τοῦτο ἦτο ἀνάγκη νὰ ἰδρυθῇ δι' ἰδιωτικῶν συνδρομῶν ταμιεὶον πρὸς περίθαλψιν τῶν γερόντων ἢ ἀσθενῶν ἐργατῶν· ὅτι δέον νὰ ἐνισχύηται ἡ οἰκονομία, προτιμωμένου πάντοτε τοῦ χειρὼν κατὰ τοῦ παρέχοντος δείγματα οἰκονομίας, ὅτι ἡ οἰκονομία οὐδαμῶς ὤφειλε νὰ παραμεληθῇ ἐπὶ τοσοῦτον ὥστε ὁ ἐργάτης ἀμβιβάλλων ἐὰν ἠδύναντο νὰ οἰκονομήσῃ ἀρκούντως, νὰ μὴν οἰκονομήσῃ παντελῶς.

VII

Ἐπανακάμπτων ἐφ' ἀμάξης ἐκ Stroud, ἠρώτησα τὸν γαιοκτήμονα ἐάν μοι ἐπέτρεπε νὰ τῷ ἀπευθύνω μικρὰς τινὰς ἐρωτήσεις. Ἡμῖν πολὺ περίεργος νὰ μάθω πῶς ἀνετράφη οὗτος, ἐφάνετό μοι δὲ ἀναγκαῖον νὰ μάθω τὴν νεότητά αὐτοῦ, ὅπως ἐξηγήσω τὴν μεγάλην δραστηριότητα, ἣν ἐδείκνυνεν ὑπὲρ τοῦ δημοσίου καλοῦ.

Πῶς ἀνετράφη! εἶπέ μοι. Ἐν ὧσιν ἔμενον παρὰ τῷ ἐμῷ πατρὶ, προϋτίμων πάσης ἄλλης συντροφίας τὴν τῶν θηρευτικῶν κυνῶν, καὶ ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον εὐρισκόμεν ἐν τοῖς ἀμαξοστασίαις. Δὲν νομίζετε διδασκτικὸν τὸ μένειν μετὰ κυνῶν καὶ τὸ βλέπειν τοὺς ἵππους ἐκχυμναζομένους; Εἶμαι πεπεισμένος ὅτι πολλὰ ἐκ τούτων ἐξέμαθον ἅτινα ἐφήρμοσα μετὰ ταῦτα εἰς νεαροὺς ἐγκληματίας. Σκοπὸς τοῦ πατρός μου δὲν ἦτο νὰ με καταστήσῃ νέον δυνάμενον νὰ λαμβάνω μετὰ χάριτος κύπελλον τείου ἐν ταῖς αἰθούσαις.

Ὁ πατήρ μου, ὁσάκις συνώδευον αὐτὸν, ἐφιππος ἢ πεζὺς, κατὰ τὰς ἐκδρομὰς του ἢ εἰς τὰ κυνήγια, μοι ὠμίλει πάντοτε περὶ τοῦ καλητέρου τρόπου ἵνα ἐλαττώσωμεν τοὺς ἐν ταῖς ὁδοῖς ἐπαιτούντας ἀλήτας, θεραπεύωμεν τοὺς παράφρονας, καὶ προσφορώτερον φερόμεθα πρὸς τοὺς ἐγκληματίας. Ἀφ' οὗ διήλθον τοιοῦτοτρόπως τῆς ἐμῆς νεότητος τὰ ἔτη, πῶς ἦτο δυνατόν νὰ συνειθίσω εἰς τὸν ἀργὸν καὶ ἐκτεθηλυμένον βίον τῶν κομψῶν νεανιῶν; Δὲν εἶναι ἀληθὲς ὅτι ἡ νεότης μαυθάνει τὰ πάντα ἐν τῇ τραπέζῃ. Εἰς μὲν τὰς σπουδὰς ἀνέπτυξα μετριοτήτα νοός· οἱ συσπουδασταί μου μ' ἐνόμιζον καλὸν ζῶον, ὀλίγον ἐννοοῦν τὴν γραμματικὴν· ἀλλ' οὕτε ὡς κυνηγὸς διεκρίθη, οὕτε ὡς καλὸς γεωργός. Ὁμιλῶν ποτε περὶ τῆς Ἀγγλικανῆς ἐκκλησίας, μοι ἐλέγετε ὅτι ἐδυσκολεύεσθε νὰ πιστεύσητε εἰς τὰ δόγματα τῆς θεολογίας. Πολὺ καλὰ, ἐγὼ πιστεύω ἀδιστακτικῶς εἰς ὅλα τὰ δόγματα τῆς ἐκκλησίας μας. Ἀλλ' ὑπὲρ πάντα ταῦτα, πιστεύω εἰς τὸ δόγμα ὅπερ μοι ὑπαγορεύει ἡ ἐμὴ συνείδησις, εἰς τὴν παρουσίαν δηλονότι καὶ τὴν βοήθειαν τοῦ Παντοδυνάμου Θεοῦ. Ὁ Θεὸς βλέπει καὶ γινώσκει τὰ πάντα, διοικεῖ τὰ πάντα, καὶ θαυματουργεῖ καθ' ἐκείνην.

Πῶς ἤθελον δυνήθῃ νὰ ἐργασθῶ ἄνευ τῆς πίστεως ταύτης; Ἐγὼ δὲν εἶμαι ἡ ὄργανον εἰς τὰς χεῖράς του. Μὴ νομίζετε ὅτι αὕτη ἐστὶ ἐκ μέρους μου μετριοφροσύνη, τούναντίον εἶναι μεγίστη ἀλαζονεία. Πᾶν ὅ,τι καλὸν ἐπραξά, προσκυψεν ἐκ τινος ἐξωτερικῆς ὠθήσεως.

Ὁ γαιοκτήμων προσέφερε τὰς λέξεις ταύτας μετ' ἐπισημότητος, ἥτις ἀπετέλει παράδοξον ἀντίθεσιν πρὸς τὴν συνήθη αὐτοῦ διάθεσιν.

Τὸ κατ' ἐμὲ κατελήφθη ὑπὸ θρησκευτικοῦ σεβασμοῦ, καὶ ἐσιώπησα ἐπὶ μακρὸν περιμένων ἕως οὗ οὗτος δώσῃ νέαν τροπὴν εἰς τὴν συνδιάλεξιν ἡμῶν.

Οὐδέποτε, ὑπέλαβε μετὰ τινὰ χρόνον, ἀπέδωκα σημασίαν εἰς τὰ θρησκευτικὰ δόγματα προκειμένου καλοῦ ἔργου, ἢ δὲ πρὸς τὴν Ἀγγλικανὴν ἐκκλησίαν σχίσαις μου οὐδέποτε μ' ἐμπόδισε τοῦ νὰ συνεργασθῶ μετὰ τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Manning, οὐδὲ μετὰ τῆς κυρίας Μαρίας Carpenter, ἥτις ἀνήκει εἰς τὴν ἐνωτικὴν ἐκκλησίαν.

Τὸν αὐτὸν κανόνα ἐτήρησα καὶ ἐν τῇ πολιτείᾳ. Προσβολὴ γενομένη εἰς τὴν Ἀντιπολίτευσιν ἔνεκα κομματικῶν αἰτίων, ὑπῆρξέ μοι ἀείποτε μᾶλλον ἐπαχθὴς ἢ ἐὰν ἐγίνετο πρὸς ἐμὲ αὐτόν. Ἀλλ' ἀρκούντως ὠμιλήσαμεν περὶ τούτου. Διὰ τί ἄρ' ἄγε μοι ἐξηγήσατε τὰς περὶ τῆς ἀνατροφῆς μου πληροφορίας ταύτας;

Τῷ ἀπεκρίθη ὅτι ἐν Γερμανίᾳ ὅμοιον εἶδος γαιοκτήμονος δὲν ὑπῆρχε, καὶ ὅτι ἐσκόπουν τοῦ χρόνου προϊόντος νὰ δημοσιεύσω εἰδήσεις τινὰς περὶ αὐτοῦ καὶ τῶν ἔργων του, ἀλλ' ὅτι ἐπὶ τοῦ παρόντος ἀπεφάσισα ν' ἀναβάλλω, περιμένων μέχρις οὗ κάλαμος ἀνώτερος τοῦ ἰδικοῦ μου καταστήσῃ αὐτὸν ἥρωα ἱστορικοπολιτικοῦ μυθιστορήματος.

Ἀλλὰ περὶ τούτου ὁ Baker δὲν ἤθελε ν' ἀκούῃ, λέγων ὅτι τὰ μυθιστορήματα μόνον αἱ γυναῖκες ἀνεγίνωσκον, καὶ ὅτι οὐδὲν ἠδύναντο νὰ μαυθάνωσιν ἐξ αὐτῶν. Μετὰ τινὰς στιγμὰς μοι εἶπε· Γράψετε, ἴσως ἀποβῇ ὠφέλιμον εἰς τὴν νεολαίαν πάσης χώρας, ἐὰν μεταβιβασθῇ αὐτῇ πρότυπόν τι γαιοκτήμονος, καθ' ὅσον πολλοὶ ἐκ τῶν ἐν τῇ ὑμετέρᾳ ἡπείρῳ βιούντων φρονοῦσιν ὅτι μετ' οὐ πολὺ καὶ ἡμεῖς οἱ γαιοκτήμονες ἐσόμεθα μετὰ τῶν ἀρχαίων καὶ παρελθόντων πραγμάτων. Ἀλλ' ὁμιλῶν περὶ ἐμοῦ ἐνθυμήθητε καὶ πασῶν τῶν ἐξῶν μου ἐκείνων, ἃς οἱ λόγοι ὑμῶν συμπολίται συνήθως ἀποκαλοῦσιν ἐλαττώματα, καὶ μὴ λησμονήσετε ὅτι ἄνευ τῆς θήρας τῆς ἀλώπεκος, δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ὑπάρξῃ γαιοκτήμων. Μὴ λησμονήσετε τοὺς κύνας μου, τοὺς ἵππους μου. Ἐὰν εἶχον νεκρά τέκνα, ἤθελον πράσχειν ὑμῖν πρὶν ἢ ἀναχωρήσῃτε θέαμα πυγμαχίας.

Τῷ εἶπον ὅτι ἐσεβόμην τὴν ταχύτητα καὶ τὴν δύναμιν τῆς πυγμῆς, ὁσάκις ἐφηρμόζετο αὕτη κατὰ τοὺς κανόνας τῆς τέχνης, ὅσον καὶ πᾶσαν ἄλλην γυμναστικὴν ἐντέλειαν.

Πιθανῶς τοῦ χρόνου προϊόντος ν' ἀποβῇ ἀναγκαία ἡ ἀσκήσις τῆς νεολαίας εἰς τὸ εἶδος τοῦτο τοῦ μάχεσθαι. Τοῦτο δὲ τόσῳ μᾶλλον, ὥσθ' τὴν σήμερον δὲν συνειθίζομεν πλέον νὰ ἐξεργώμεθα ἐνοπλοῖ.

Ὁ φαυλόβιος γινώσκει καλῶς ὅτι ὁ τίμιος ἄνθρωπος τὸν ἀποφεύγει πάντοτε φοβούμενος τὴν μετ' αὐτοῦ συνάφειαν, καὶ προσβαλλόμενος δὲ ὑπ' αὐτοῦ κρίνει ἀνάξιον νὰ κατέλθῃ εἰς ἀγῶνα.

Οὕτω συχνάκις βλέπομεν, ὅτε κακοήθης τις

προσβάλλει ἀποτόμως γυναῖκα, πάντας τοὺς παρευστῶτας νὰ γίνωνται ἄφαντοι ἐκ τῆς ὁδοῦ, ὅπως μὴ παραστῶσι μάρτυρες γρογθοκοπημάτων ἢ τραυμάτων. Ὅχι διότι στεροῦνται τοῦ θάρρους ὅπως συγκρουσθῶσι πρὸς τοὺς Κυρίους τούτους, ἀλλὰ διότι θεωροῦσι ταπεινὸν τὸ νὰ ἐρίζωσι πρὸς αὐτούς. Ἐν ᾧ ἐν Ἀγγλίᾳ, ὅπου πάντες οἱ εὐποροῦντές εἰσι γεγυμνασμένοι εἰς τὴν πυγμὴν, γρόνθος τις, ἐπιτυχῶς δοθεὶς, πολλὰκις ἀναπληροῖ τοὺς ἀστυνομικοὺς κλητῆρας.

Ὁ Baker ἐξέλαβε τοὺς λόγους τούτους, λεχθέντας οἷον ἐν ἀστεϊότητι, ἐπὶ τὸ σοβαρότερον, καὶ μετὰ μεγάλης ζωηρότητος εἶπε·

«Μὴ νομίζετε ὅτι τὰ ἡμέτερα Ἀστυνομικὰ ὄργανα ἤθελον ἔχει τοσοῦτον θάρρος ὅσον ἀποδεικνύουσι καθημερινῶς, ἐὰν δὲν ἦσαν βέβαια ὅτι ἐν ἐσχάτῃ ἀνάγκῃ εὐρήσουσιν ἐφεδρείαν Κυρίων, τὴν συνδρομὴν τῶν ὁποίων δύνανται νὰ προσδοκῶσι. Νομίζετε ὅτι αἱ ἡμέτεραι Κυρίαι ἤθελον δυνήθῃ μετὰ τοσαύτης ἀσφαλείας νὰ περιέρχωνται τὰς ὁδοὺς τοῦ Λονδίνου, ἐὰν ἐν στιγμῇ στενοχωρίας δὲν εὕρισκον διαθέσιμον τὸν βραχίονα οἰουδήποτε τιμίου ἀνθρώπου, εἴτε ξένου, ἢ καὶ ἀγνώστου; Τὸ κατ' ἐμὲ εἶμαι πεπεισμένος, ὅτι δὲν ἤθελον τοσοῦτον ἐπασχοληθῇ περὶ ληστῶν καὶ κλεπτῶν, ἐὰν ἀπὸ τῆς μικρᾶς ἡλικίας μου δὲν ἐμάνθανον νὰ ὑπερασπίσω τὸν ἐαυτόν μου.

Ἡ ὑμετέρα γνώμη ἐπὶ τῆς ταχύτητος τῆς πυγμῆς μὲ καθησυχάζει ὀλοσχερῶς· ἥδη γινώσκω ὅτι δὲν θέλετε μὲ εἰκονίσῃ φέροντα λευκὸν λαίμωδόν τι καὶ ποτήριον ὕδατος μετὰ ζαχαρώδους, ὡς ἀπόστολον τῆς εἰρήνης. Ἡδὴ σὰς εἶπον ὅτι τὸ καθαρὸν ὕδωρ ἄνευ σακχῆς δὲν μοι ἀρέσκει.

Ἡ ἐπιθυμία μου εἶναι νὰ ἐπιτύχητε τὴν εἰκονογραφίαν μου, οὐχὶ βεβαίως χάριν ἐμοῦ, ὀλίγην δίδω εἰς τοῦτο σημασίαν, οὐδὲ χάριν ὑμῶν, διότι ἐκ τούτου οὐδ' ἐπαίνων θέλετε ἀπολαύσῃ, οὐδὲ μομφῆς, ἅτε ἀνεπίκου οὔσης τῆς πρὸς τὸ πρωτότυπον παραβολῆς. Ἀλλ' ἐὰν κατορθώσητε νὰ περιγράψῃτε ἄνευ υπερβολῆς ἐκεῖνο ὅπερ δὲν εἶναι ἀποκλειστικὴ ἰδιοκτησία μου, ἀλλ' οἷον κατὰπίστευμα ὑπὲρ τῶν ἐν Ἀγγλίᾳ γαιοκτημόνων, τὸ ἔργον ὑμῶν ἀποθήσεται λίαν ὠφέλιμον. Δυνατὸν ν' ἀποβῇ ὠφελιμώτατον εἰς τοὺς νέους τῶν εὐπόρων τάξεων, οἵτινες μὴ ὑποχρεωμένοι νὰ ἐργάζωνται ὅπως ζήσωσιν, ἠδύναντο νὰ πεισθῶσι νὰ ἐπιχειρήσωσι τὴν ἐπαγωγότεραν τῶν ἐργασιῶν, τουτέστι τὴν ἐπὶ καλῶ τοῦ πλησίον ἐργασίαν. Ἐὰν προσβλέψω ὅπισθεν ἐμοῦ, μετὰ θαυμασμοῦ παρατηρῶ τὸν μέγαν ἀριθμὸν τῶν ἐπιχειρήσεων, ἃς δὲν ἀνεκάλυψα βεβαίως ἐγὼ, ἀλλ' οὐχ ἥττον ἀπέβησαν πολὺ ὠφέλιμοι εἰς τὸν πρακτικὸν βίον. Πολλοὶ λέγουσιν ὁ Θεὸς βοηθεῖ τὸν βοηθούντα ἐαυτόν. Ἀλλ' ἐγὼ νομίζω ὅτι ἐπιτυχέστερον ἠδύναντό τις νὰ εἴπῃ, ὁ Θεὸς θέλει βοηθήσῃ ἐκείνους, ὅσοι πάν-

τοτε και μετ' επιμονής προσπαθοῦσι νὰ βοηθῶσι τοὺς ἄλλους· τοῦτο δὲ, οὐχὶ ἵνα δοξασθῶσιν ἐξ αὐτοῦ, ἀλλ' ἐπὶ τῷ μόνῳ σκοπῷ νὰ εὐεργετήσῃσι τὸν πλησίον.

VIII

Ἐν τούτοις παρήλθεν ἑβδομάς, ἑβδομάς βίου εὐτυχούς καὶ πλήρους διδαγμάτων. Ἐπλησίαζεν ἡ ἡμέρα τῆς ἀναχωρήσεως. Τὴν τελευταίαν ἐσπέραν ἐν ᾧ συνδιελεγόμεθα ἡ οἰκοδόσποινα μοι εἶπε· Δέον τὸ ἐπὶν ἔτος νὰ ἐπανέλθῃτε, διότι ἡ Hardwick Court δὲν παρέχει τελείαν εἰκόνα τοῦ ἐν Ἀγγλίᾳ ἐξοχικοῦ βίου. Ἐγὼ δὲν ἔχω θυγατέρας, ὑμεῖς δὲ ἐν ἐπιθυμίᾳ νὰ γνωρίσῃτε ὅ,τι σπουδαιότερον παρ' ἡμῖν, δέον νὰ γνωρίσῃτε τὰ κοράσια. Εὐχάριστον εἶναι νὰ βλέπῃ τις πῶς κ' ἐκεῖνα λαμβάνουσι μέρος εἰς τὴν Διοίκησιν τῆς ἐπαρχίας. Οὐκ ὀλίγα ἐξ αὐτῶν διδάσκουσι μετὰ μεγάλου ζήλου τὴν Κυριακὴν ἐν τοῖς σχολείοις, ἐπισκέπονται τοὺς ἀσθενεῖς καὶ τοὺς πτωχοὺς, διευθύνουσι τὸν χορὸν ἐν ταῖς ἐκκλησίαις, καὶ παίζουσι τὸ ἐκκλησιαστικὸν ὄργανον. Γινώσκουσι δὲ ὅτι ἡ κοινωνία ἀπαιτεῖ παρ' αὐτῶν ἄλλο τι, ἢ τὸ παίζειν καλῶς τὸ κλειδοκύμβαλον.

Τῇ ἀπεκρίθην ὅτι ἐξ ὧσιν βλέπει τις δύνανται νὰ μορφώσῃ πλήρη ἰδέαν περὶ τῶν πραγμάτων. Ἡ γυνὴ καταδείκνυται ὅποια τις ὑπῆρξε κατὰ τὴν νεανικὴν αὐτῆς ἡλικίαν, τοιαύτης δ' αὐτῆς οὐσης, δυνάτῃ νὰ προῖδῃ τις ὅποια ἔσεται ποτε, ἐὰν ὁ γάμος θεωρηθῇ τι ἀνώτερον τυχεροῦ παιγνιδίου.

Τὴν ἠρώτησα ἐὰν δὲν ἐλυπεῖτο συλλογίζομένη ὅτι ἐκ τῶν δύο αὐτῆς υἱῶν ὁ εἰς ἧθελε γίνῃ ποτὲ κύριος τοῦ ὠραίου ἐκείνου κτήματος, ἐν ᾧ ὁ ἄλλος ἠθελε μείνῃ, ἂν μὴ κατὰ πάντα ἄπορος, τοῦλάχιστον ὀλιγώτερον πλούσιος. Μοι ἀπεκρίθη ὅτι ἐξ ἴσου ἡγάπα τὰ τέκνα τῆς, ἀλλ' ὅτι ἔθος τοσούτων αἰώνων εἶχεν ἡδὴ συνειθίσῃ τὰς Ἀγγλίδας μητέρας νὰ θεωρῶσι τὴν ἀνισότητά ταύτην τῆς τύχης ἱστορικὴν ἀνάγκην. Ἐν ταῖς πόλεσι δύνανται νὰ διαιωσὶ τὰς πατρικὰς περιουσίας ὅπως θέλωσιν, ἀλλ' ἡ κτηματικὴ περιουσία δέον νὰ μεταβιβάζεται ἀπὸ πατρὸς εἰς υἱόν. Τὸ ζήτημα τοῦτο οὐδαμῶς θεωρῶ κομματικόν, ἀλλὰ ζήτημα ὑπάρξεως τοῦ Ἀγγλικοῦ ἔθνους.

Ἦτο ἀργά. Ἐπειδὴ ἐσκόπουν ν' ἀναχωρήσω τὴν πρωίαν τῆς ἐπιούσης, τὴν ἀπεχαιρέτισα. Ὁ γαιοκτήμων δὲν ἡγάπα τοὺς ἀσπασμούς, οἵτινες συνήθως συνοδεύουσι τὰς ἀναχωρήσεις ἐν τοῖς σιδηροδρομικοῖς σταθμοῖς τῆς Δύσεως. Ὅτε δὲ τὴν πρωίαν τῆς ἐπιούσης μ' ἐπερίμενεν ἡ ἄμαξα, ἐκεῖνος εἶχεν ἡδὴ ἐξέλθῃ. Μοι εἶχε σφίγγῃ τὴν χεῖρα τὴν ἐσπέραν τῆς παρελθούσης ἡμέρας.

Φίλος μου δικηγόρος τοῦ Λονδίνου μὲ συνώδευεν εἰς τὴν ἄμαξάν λέγων· Γινώσκω καὶ χω-

ρὶς νὰ μοι τὸ εἴπητε, ὅτι ἡ Hardwick Court σὰς ἀρέσκει. Καὶ τὸ ἐναντίον δὲ ἂν μοι ἐλέγξετε δὲν ἠθέλων τὸ πιστεύσῃ. Ἀλλὰ τί φρονεῖτε περὶ τῆς τάξεως ταύτης τῶν παρ' ἡμῖν γαιοκτημόνων; Δὲν νομίζετε ὅτι μέλλει νὰ ἐκλείψῃ; ἢ πιστεύετε εἰς τὴν καὶ ἐπὶ τὸ μέλλον ὑπαρξὶς αὐτῆς;

Ἐὰν ἐκάστη ἐπαρχία τῆς Ἀγγλίας, ἀπεκρίθην, εἶχε τρεῖς ἄνδρας οἷους ὁ κ. Baker, ἡλὸν φρονήσῃ μᾶλλον ἐνεκα τοῦτου τὴν χώρας, ἢ ἐνεκεν ὧσιν τῶν ἐκατομμυρίων λιγυροστερλινῶν, ἅτινα ὑπάρχουν ἐπισσεωρευμένα εἰς τὴν ἐν Λονδίῳ Τράπεζαν.

IX

Δύο καὶ ἐπέκεινα ἔτη εἶχον παρέλθῃ, ἀρ' ἔμετ' ἐβην εἰς Hardwick Court, ὅτε τὸ ὑπὲρ τῶν σωφρονιστικῶν Καταστημάτων κοινὸν ἐνδιαφέρον μὲ συνήνου ἐκ νέου μετὰ τοῦ Baker. Ἐνταῦθα 1872 ὁ Δόκτωρ Wines, γραμματεὺς τῆς μεγάλης ἐν Ἀμερικῇ ὑπὲρ τῶν φυλακῶν Ἐταιρίας, ἐπέτυχεν νὰ πέμψωσι τὰ Εὐρωπαϊκὰ κράτη ἀντιπροσώπους εἰς τὴν σύνοδον ταύτην.

Τῇ 3 Ἰουλίου 1872 ἤρχισαν αἱ συζητήσεις μετὰ τῶν ἀντιπροσώπων ὧσιν τῶν ἐπικρατειῶν. Τὸν γαιοκτήμονα παρηκολούθει μακρὰ σειρά σπουδαιοτάτων ἀποτελεσμάτων. Ἡ ἐπαγρύπνησις τῆς Ἀστυνομίας, ὑπὲρ ἧς αὐτὸς μόνος ἐπὶ μακρὸν ἠγωνίσθη, προήχθη παρὰ τῆς Βουλῆς εἰς Ἀγγλικὸν νόμον. Ἐν τῇ ὑπὲρ τῶν πτωχῶν προνοίᾳ, βελτίωσις εἶχεν ἐπέλθῃ χάρις εἰς τοὺς ὑπὸ τοῦ Baker προκληθέντας ἄνευ τῆς συνδρομῆς τῆς Κυβερνήσεως συνεταιρισμούς, ἡ ἀλητεία εἶχεν ἐλαττωθῇ, μείωσις δὲ ὡσαύτως παρετηρεῖτο εἰς τὸν ἀριθμὸν τῶν ἐν τοῖς ἐπανορθωτικοῖς οἴκοις κρατουμένων νεαρῶν ἐγκληματιῶν. Ἐκ πασῶν τῶν κατακτήσεων τούτων τὸν γενομένων ἐν διαστήματι τριάκοντα ἐτῶν, ἐπ' ἀγαθῷ τῶν τε κρατουμένων καὶ τῶν ἐλευθερωθέντων, ὡς καὶ τῶν παντὸς εἶδους ἀθλίων, ὁ ὀλίγος περιήλθον εἰς γνῶσιν τῶν ἐν τῷ Συνόδῳ ξένων ἀντιπροσώπων. Ὁ Baker παρίστατο χωρὶς νὰ λαμβάνῃ θέσιν ἐν ταῖς πρώταις σειραῖς, ἀλλ' ἀρκούμενος μόνον νὰ λέγῃ, καλῶς! Οὐδέποτε ἐδέχετο τὰ συγχαρητήρια τῶν ὀλίγων ξένων, ὅσοι ἐγνώριζον τὴν ἀξίαν αὐτοῦ. Τοῦτο δὲ δὲν ἦτο παρ' αὐτῷ κακῶς ἐννοουμένη μετριοφροσύνη. Μίαν μόνην ἀξίαν ἀνεγνώριζεν ἐκεῖνος ἐν ἑαυτῷ. Κατέχω, δόξα τῷ Θεῷ, ἔλεγε, τὴν ὑπομονὴν ἐκείνην ἣτις παρὰ ταῖς γυναιξὶ συνήθως ἀποκαλεῖται ἀγγελική, ἐν ᾧ ὅμως δύναμαι νὰ ὀνομάσω ὄνειον, διότι οὐδὲ μίαν ἔχω εὐφυῖαν. Μὲ αὐτὴν δὲ τὴν ὄνειον ὑπομονὴν κατῴρθωσα νὰ δημιουργήσω ἔργον ἀξίον ἀπομιμήσεως.

Κατῴρθωσα νὰ με ἀκούσωσιν ὁμιλοῦντα περὶ κλεπτῶν, ἀλητῶν, πεφυλακισμένων καὶ πτωχῶν, ὧν οὐδεὶς εὐχαρίστως ἀκοῦει μνημονεύ-

μένων. Οὐδὲ στιγμὴν εἰρήνης ἐπέτρεψα εἰς τοὺς ἀδιαφόρους. Διὰ τῶν τριάκοντα μεγάλων τῆς πρωτευούσης ἐφημερίδων κατῴρθωσα νὰ δημοσιευθῶσι διακόσιαι πεντήκοντα μικραὶ πραγματεῖαί μου. Μόνον μετὰ δεκαεξαετίς ἀγῶνας κατῴρθωσα νὰ συγκροτηθῶσι συνελεύσεις, ἀντικείμενον ἔχουσι τὴν ὑπὲρ τῶν πτωχῶν πρόνοιαν, ἣτις ἐγκαταλειφθεῖσα εἰς τὴν τοπικὴν διοίκησιν, μεγίστην εἶχεν ἀνάγκην διευθύνσεως.

Τὴν ἀξίαν δὲ ὧσιν τούτων τῶν κατωρθωμάτων αὐτοῦ ἀπέδιδεν εἰς τὴν ὄνειον αὐτοῦ ὑπομονὴν, ὡς ἐχαρκατήριζεν αὐτήν.

Ὁ γαιοκτήμων δι' αὐτῆς τῆς ὄνειου ὑπομονῆς εἶχε καταστῇ τέλειος ἐν τῇ πρωτευούσῃ ξεναγός. Εἶχε τι νέον πάντοτε νὰ ἐπιδείξῃ ἡμῖν, ὅπως συμπληρώσῃ τὰ μετὰ τῶν συνεδριάσεων τοῦ Συμβουλίου μικρὰ διαλείμματα. Ἡ σύζυγος αὐτοῦ καὶ ὁ πρωτότοκος υἱὸς τοῦ ἐῖχον συνοδεύσῃ εἰς Λονδίνον, καὶ συνεμερίζοντο μετ' αὐτοῦ τὰς τε μικρὰς ἡδονὰς καὶ τὰς ἐνοχλήσεις τῆς Συνελεύσεως.

Ὅτε ἐπλησίαζε τὸ τέλος συνώδευσα τὸν Baker εἰς τὸν περίπατον αὐτοῦ, καὶ τὸν ἠρώτησα τί ἐφρόνει περὶ τῆς συνόδου. Ὅτι ἀνέλαβε θαυμασίαν ἐπιχείρησιν! μοι ἔλεγε. Ἡ ἐλάττωσις τῶν πειρασμῶν, ἐφ' ᾧ καθημερινῶς παρακαλοῦμεν τὸν Κύριον νὰ κρατῇ ἡμᾶς ἀπομακρυσμένους, ἐλάττωσις τῶν πειρασμῶν, εἰς ἅπαντα τὸν πεπολιτισμένον κόσμον! Σκέπτεται ποτε ἡ κοινωνία ποσάκις αὐτὴ αὕτη παρέσχεν ἀφορμὴν πειρασμοῦ πρὸς τοὺς πρὸ τοῦ δικαστηρίου ἀγομένους;

Κατ' ἐμὲ ὅ,τι ὡς πρῶτον ἔργον ἔπρεπε ν' ἀποφασίσωμεν, ἦτο τί πρέπει νὰ κάμῃ ἡ κοινωνία τὰ διεσθαρμένα ταῦτα σοιχεῖά της πρὸ καὶ μετὰ τὴν φυλάκισιν. Ἀπέναντι τούτου πᾶν ὅ,τι γίνεται διαρκούσης τῆς φυλακίσεως εἶναι δευτερεύον.

Πολλάκις συλλογίζομαι ὅτι ἡδυνάμεθα ν' ἀνακαλύψωμεν τι τελειότερον τῶν φυλακῶν. Ἐξηγοῦμαι ἀπλούστερον, ἀφηγούμενος ὑμῖν τὸ ἐξῆς ἀνέκδοτον·

Ὁ Ναύαρχος Yelverton εἶχεν ὑπὸ τὰς διαταγὰς αὐτοῦ νέον ἀξιωματικὸν εὐφύεστατον, καὶ ἀγαπῶντα τὸ ἐπάγγελμά του. Ὁ νέος οὗτος εἶχεν ἐνώπιον αὐτοῦ λαμπρὸν μέλλον. Κατὰ δυστυχίαν ὅμως αὐτοῦ ὑπέπεσεν εἰς σπουδαῖον παράπτωμα, σχέσιν ἔχον πρὸς τὴν ὑπηρεσίαν του· ὁ Ναύαρχος τὸν προσεκάλεσε καὶ τὸν ἐπέπληξε μετὰ ἡπιῦ αὐστηρότητος, συνεπέρανε δὲ λέγων· λυποῦμαι, ἀλλ' ἀπολέσατε τὴν ἐμπιστοσύνην μου.

Ὁ νέος, ὅστις μόλις ἡδυνήθη νὰ κρατήσῃ τὰ δάκρυα, ἀπεκρίθη· Ναύαρχε, αἰσθάνομαι ὅτι ἔχετε δίκαιον, καὶ ὅ,τι δύναμαι νὰ σὰς εἴπω, εἶναι μόνον ὅτι ἐὰν ἐπιθυμῇτε ζητῶ ἀμέσως τὴν παραίτησίν μου. Ἀλλὰ, Κύριε, ὑπέλαβεν ὁ Ναύαρχος,

χὸς, δὲν ἐπιθυμῶ νὰ ζητήσῃτε τὴν παραίτησιν ὑμῶν, θέλω ν' ἀνακτήσῃτε τὴν ἐμπιστοσύνην μου.

Ἰσως ἐξογκόνω τὴν ἀξίαν τῆς ἀποφάσεως ταύτης, νομίζω ὅμως ὅτι αὕτη δεικνύει τὸ μέσον δι' οὗ δυνάμεθα νὰ μηδενίσωμεν τὸ τωρινὸν ἡμῶν σύστημα, τὸ σύστημα δηλονότι τοῦ ἀφαιρεῖν τὴν ἐλευθερίαν, τὸ τοσοῦτον ἄθλιον ἄμα καὶ δαπανηρὸν. Λέγομεν εἰς τὸν κατάδικον, ἀποδίδοντες αὐτῷ τὴν ἐλευθερίαν, ὅτι ἀπέτισε τὴν ποινὴν του. Τοῦτο δὲν εἶναι ἀληθές, διότι πλεῖστοι αὐτῶν ἀρχίζουσι νὰ τιμωρῶνται ἐξερχόμενοι τῶν φυλακῶν. Ὅπουδῆποτε παρουσιασθῶσι, μετὰ δικαίας δυσπιστίας γίνονται δεκτοί. Ἐν τῇ φυλακῇ δὲν ἡδύναντο ν' ἀνακτήσῃ τὴν ἐμπιστοσύνην τῆς κοινωνίας. Προτιμώτερον νὰ ἐλέγομεν μὲν εἰλικρινῶς πρὸς τὸν ἐγκληματίαν, τὸν ἐκ τῆς φυλακῆς ἐξερχόμενον, ὅτι ὀφείλει ν' ἀνακτήσῃ τὴν ἐμπιστοσύνην τοῦ κόσμου, ἀλλὰ καὶ νὰ ἐδεικνύαμεν αὐτῷ συνάμα τὸ μέσον.

Ἀλλ' ἐπὶ τοῦ παρόντος χαίρετε! Ἐντὸς μιᾶς ὥρας ὀφείλω νὰ εἶμαι εἰς τὸν σταθμόν!

Μετέβην παρὰ τῇ συζύγῳ αὐτοῦ, ὅπως τὴν ἀποχαιρετίσω. Ὑπελείπετο ἐν ἑτὶ τέταρτον τῆς ὥρας. Τῇ ἐζήτησα νέαν περὶ τῆς Hardwick Court. Μόλις εὐρίσκομεν πρόσωπα κατὰλληλα ἵνα ὑπηρετήσωσιν εἰς τὸ ἐπανορθωτικὸν ἡμῶν σχολεῖον, μοι εἶπεν. Ὁ μεγαλύτερος υἱὸς μου, ὅστις ἐσπούδαξεν ἐν Oxford, ὅτε ἐπεσκέφθητε ἡμᾶς ἐν τῇ ἐξοχῇ, ἐνυμφεύθη, καὶ κατοικεῖ ἐπαυλὶν τινα, δύο μίλλια ἀπέχουσαν τῆς ἡμετέρας· ἐλπίζω ὅτι θὰ ὁμοιάσῃ τὸν πατέρα του.

Κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη παρέστημεν μάρτυρες πολλῶν μεταβολῶν. Πολλὰ κτήματα ἀριστοκρατικῶν οἰκογενειῶν ἐξεποιήθησαν ὑπὸ τῶν ἰδιοκτητῶν, καὶ περιήλθον εἰς χεῖρας ἐκείνων ὅσοι διὰ τῆς βιομηχανίας ἀπέκτησαν κολοσιᾶς περιουσίας. Ἐνεκα τοῦ νέου τούτου κόσμου, εἰσῆχθησαν καὶ ἐν τῇ ἐξοχῇ τὰ νέα ἔθιμα τοῦ Λονδίνου. Ἡ τράπεζα ἡμῶν δὲν εἶναι οἷα πρὸ δέκα ἐτῶν! Ἐτοιμάζομεν τὴν τράπεζαν ἐπὶ τὸ ῥωσικώτερον, μολοντί τὰ πολιτικὰ ἡμῶν συμφέροντα ἀντίκεινται ἀπολύτως πρὸς τὰ τῆς Ρωσσίας. Οἱ πλήρεις παροψίδων δίσκοι καὶ αἱ φιάλαι μέλανος οἴνου δὲν φαίνονται πλέον ἐπὶ τῆς τραπέζης ταύτης, τὸνναντίον καλύπτουσιν ἡδὴ αὐτὴν τὰ ἐπιδόρπια καὶ τὰ ἄνθη. Ἐνδεχόμενον ἡ εὐωδία τῶν ἀνθῶν νὰ ἀποβῇ πρὸς τὴν ὑγίαν ὠφελιμωτέραν τοῦ οἴνου.

Ὁ σύζυγός μου δεσμέραι μοι φαίνεται νεώτερος. Τὸ παρελθὸν φθινόπωρον παρέτεινε τὸ κυνήγιον ἐπὶ δέκα ἡμέρας, ὑπὲρ τὸ σῶνθηες. Ἐν μόνον πρᾶγμα τὸν θορυβεῖ, φοβεῖται μήπως ἡ Κυβερνήσις καὶ ἡ Βουλὴ ψηφίσωσι νόμον, δι' οὗ νὰ συγκεντρωθῇ ἡ διοίκησις ὧσιν τῶν σωφρονιστικῶν φυλακῶν εἰς χεῖρας μισθωτῶν ὑπαλ-

λήλων, οὕτω δὲ ἐκλείψῃ ἀπ' αὐτοῦ ὁ κόπος τῆς ἐπαγρυπνήσεως.

A. M^o.

ΠΕΡΙ ΙΟΥΛΙΑΝΟΥ ΤΟΥ ΠΑΡΑΒΑΤΟΥ¹

Μέλλων νὰ ὁμιλήσω περὶ Ἰουλιανοῦ τοῦ παρθάτου, δὲν προτίθεμαι νὰ ἀναλύσω καὶ ἀναρῶσω τὸ περὶ τοῦ αὐτοκράτορος τούτου σύγγραμμα τοῦ κ. Κλέωνος Ῥαγκαβῆ, τὸ ὁποῖον τοσοῦτον ἡγείρε θόρυβον. Τοιαύτην ἐργασίαν ἐθεώρησα ἀνδρῆ, διότι τὸ περὶ οὗ ὁ λόγος σύγγραμμα κατὰ τὴν ἐμὴν κρίσιν δὲν εἶναι σοβαρὰ τις ἐργασία καὶ σπουδαία ἱστορικὴ μελέτη περὶ τοῦ ἱστορικοῦ ἐκείνου προσώπου, ἀλλὰ μᾶλλον λίβελλος κατὰ τῆς χριστιανικῆς θρησκείας, τὴν ὁποίαν ὁ κ. Ῥαγκαβῆς φαίνεται παντάπασιν μὴ ἐννοήσας, διότι μηδὲν εἰς τὴν οὐσίαν καὶ τὸ πνεῦμα αὐτῆς εἰσδύσας, νομίζει αὐτὴν συνιστάμενην εἰς ἐπουσιώδεις τινὰς ἐν αὐτῇ ἀπαντώσας ἰδέας, καὶ συνάμα συγγέει οἰκτρῶς Παλαϊὰν καὶ Καινὴν Διαθήκην. Πῶς νὰ συζητήσῃ τις πρὸς ἄνδρα, ἀποφαινόμενον, ὅτι ὁ θεὸς ἰδρυτὴς τῆς χριστιανικῆς θρησκείας εἶναι Ἀγαθὰγγελὸς τις² καὶ τὸ Κοράνιον ἀνώτερον τοῦ Εὐαγγελίου,³ τοῦ Εὐαγγελίου ἐκείνου, περὶ τῆς ἡθικῆς διδασκαλίας τοῦ ὁποίου εἰς Ῥενὰν ὠμολόγησεν, ὅτι εἶναι «ἡ ὑψίστη δημιουργία ἡ προεληθούσα ἀπὸ τῆς ἀνθρωπίνης συνειδήσεως, ὁ κάλλιστος κώδιξ τοῦ τελειοτάτου βίου, οἷον ἀνώτερον οὐδεὶς ἡθικολόγος ἠδυνήθη ποτὲ νὰ διατυπώσῃ»⁴. Θέλω μᾶλλον ὁμιλήσει περὶ Ἰουλιανοῦ τοῦ παραβάτου, ὅπως ἀπλῶς, ἀνὰ χεῖρας κρατῶν τὴν δῆδαν τῆς ἱστορικῆς ἐπιστήμης, ἐκτυλίξω ἐνώπιον ὑμῶν τὸν βίον αὐτοῦ, περὶ οὗ, ἀφοῦ ὁπωςδήποτε ἐγένετο κατ' αὐτὰς τοσοῦτος λόγος, πολλοὶ ἔσως θὰ ἔχωσι περιέργειαν νὰ γνωρίζωσι τίς ἦτο καὶ τί ἐπραξεν. Ἐμμέσως δὲ δύναται νὰ θεωρηθῇ ἡ μελέτη ἡμῶν αὕτη καὶ ὡς ἀπάντησις πρὸς τὸν κ. Κλέωνα Ῥαγκαβῆν, διότι ἐὰν ἐκ τῆς ἀπαθούς ἱστορικῆς ἐρεύνης περὶ τῶν κατὰ τὸν Ἰουλιανὸν ἐξαχθῇ, ὅτι ἡ ἐπιχείρησις αὐτοῦ τοῦ νὰ κωλύσῃ τὸν μικρὸν πρὸ αὐτοῦ ἀρξάμενον θρίαμβον τοῦ χριστιανισμοῦ καὶ νὰ ἐπαναγάγῃ τὸ κράτος τῆς ἀρχαίας ἐν τῇ συνειδήσει τοῦ πλείστου μέρους τῶν κατοίκων τοῦ Ῥωμαίου κράτους ἥδη ἀποθανούσης ἐθνικῆς θρησκείας, ὑπῆρξε καὶ καθ' ἑαυτὴν παράλογος καὶ πολιτικῶς ἀσύνητος καὶ ματαία, καὶ ἀποδειχθῇ, ὅτι οὕτω κρίνουσι τὸν Ἰουλιανὸν οἱ κράτιστοι τῶν νεωτέρων χρόνων ἱστορικοὶ, ἄνδρες, οἷος ὁ Γίββων π.χ., ἀνατρέπονται ἄρδην διὰ τῆς ἐτυμολογίας ταύτης τῆς ἱστορικῆς ἐπιστήμης πᾶσαι αἱ ἀντιθέτοι ἀποφάνσεις τοῦ ἡμετέρου νεαροῦ ἀπίστου.

1. Ἀνεγνώσθη ἐν τῇ Φιλολογικῇ Συλλόγῳ Παρνασσῷ τῇ 30 δεκεμβρίου 1877.

2. Κ. Ῥαγκαβῆ Ἰουλιανὸς ὁ παραβάτης, σελ. 505.

3. Αὐτόθι, 512.

4. Vie de Jésus, σελ. 35, ἐκδ. 5^η.

Ἐν τῶν περιεργότερων μερῶν τῆς ἱστορίας εἶναι ἡ πάλη μεταξὺ τῆς χριστιανικῆς καὶ τῆς ἐθνικῆς θρησκείας ἐν τῷ Ῥωμαϊκῷ κράτει. Ἡ χριστιανικὴ θρησκεία τὸ πρῶτον ὡς ἰουδαϊσμός ἀνευ πολλῶν ἀξιώσεων αἴρεσις παρὰ τῶν Ῥωμαίων θεωρηθεῖσα, ἀφίνεται ἐλευθέρᾳ ἐπ' ὀλίγῃ καὶ ἐξελπύται· ἀλλὰ μόλις ἐννοήθη παρ' αὐτῶν ὁ ἀληθὴς αὐτῆς χαρακτήρ, ὅτι ἤρχετο, πλεονεξίας θάρρους, τὸ ὁποῖον ἐμπνέει ἡ ἀλήθεια κατὰ τοῦ ψεύδους, ὡς ἡ μόνη λογικὴ καὶ ἀληθὴς θρησκεία, ὡς ἡ λατρεία τοῦ ἐνὸς καὶ μόνου ἀληθινοῦ Θεοῦ, μετὰ τῆς τάσεως νὰ κατανικήσῃ μὲν τὰς πεπαλαιωμένας εἰδωλολατρικὰς θρησκείας, τὰς θεοποιησάσας τὴν κτίσιν, ἀντικαθιστάμεν δὲ αὐτῶν νὰ γενικευθῇ εἰς ἅπαντα τὸν κόσμον, ἤρχισαν οἱ Ῥωμαῖοι ἐν ὀνόματι τῆς θρησκείας τῆς ὑπὸ τοῦ κράτους προστατευομένης καὶ καταδιώκωσιν αὐτὴν εἴτε δι' ἐξεγέρσεων τῶν ἐκκλησιῶν κατ' αὐτῆς παρὰ τῶν ἐθνικῶν ἱερέων καὶ σοφιστῶν, εἴτε διὰ τακτικῶν παρ' αὐτῶν αὐτοκρατόρων σχεδιαζομένων καὶ ὑπὸ τῶν διωγμῶν τοῦ κράτους ἀρχῶν διευθυνομένων διωγμῶν. Οἱ διωγμοὶ διαρκοῦσι τρεῖς ὅλους αἰῶνας· διαδέχονται δὲ ἀλλήλους ὁ εἰς φοβερώτερος τοῦ ἄλλου· ποταμοὶ μαρτυρικῶν αἱμάτων χύνονται· ἀλλ' εἰς μᾶτην πάντα ταῦτα τὰ θάρρος καὶ ἡλικία τῶν χριστιανῶν εἶναι ἄκαμπτον· οἱ διωγμοὶ ἀναδεικνύουσι λαμπροτέρην τὴν ἀρετὴν αὐτῶν καὶ ἐλκύουσι πρὸς αὐτοὺς τὸν θαυμασμὸν καὶ αὐτῶν διωκτῶν τῶν· ὁ δὲ ζῆλος αὐτῶν πρὸς διώδωσιν τῆς ἀληθείας αὐξάνει ἀναλόγως τῶν προσκομμάτων, ἅτινα ἔθετον κατ' αὐτῆς· οὕτω ἡ καταδιωκομένη θρησκεία, ἀντὶ νὰ περιστέλλῃται, ἐξαπλοῦται ὁσημέραι περισσότερον, καὶ περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ Δ' αἰῶνος τὸ μεγαλύτερον μέρος τῶν κατοίκων τοῦ ἀπεράντου Ῥωμαίου κράτους, τοῦ περιλαμβάνοντος τότε ἅπασαν σχεδὸν τὴν Εὐρώπην καὶ μέγα μέρος τῆς Ἀσίας καὶ Ἀφρικῆς, ἦτο ἥδη χριστιανικόν! Ἡ χριστιανισμὸς διὰ τῶν καθαρῶν περὶ Θεοῦ καὶ τῆς ἡθικῆς ἀληθειῶν του καὶ διὰ τῶν ἀρετῶν αὐτοῦ ἐδείξαν τότε οἱ ὁπαδοὶ του ἐν τῷ μέσῳ τῶν πανταχόθεν θλίψεων, ἤρχισε νὰ κερδίζῃ οὐ μόνον τοὺς σοφωτέρους καὶ ἰσχυροτέρους ἐν τῇ τότε κοινωνίᾳ ἄνδρας, ἀλλὰ καὶ ἐξ αὐτῶν αὐτοκρατόρων τινάς. Ἦδη ὁ Ἀλέξανδρος Σεβήρος (222—235) ἐτίμα τὸν θεμελιωτὴν τῆς νέας θρησκείας, κατατάσσων αὐτὸν ἐν τῇ χορείᾳ τῶν παρ' αὐτοῦ τιμωμένων ἡρώων, ὁ δὲ Φίλιππος ὁ Ἀραψ (249) τοσοῦτον κύνει τοὺς χριστιανούς, ὥστε ἐπιστεύετο ὅτι ἐν τῷ κρυπτοῦ ἦτο χριστιανὸς καὶ ὅτι ἐν καιρῷ νυκτὸς κατὰ τὴν ἐορτὴν τοῦ Πάσχα μετέσχε κρυφίως ἐν Νικομηδείᾳ τῆς εὐχαριστίας. Ἐπεὶ εὐνούστερος τοῖς χριστιανοῖς φαίνεται μετὰ ταῦτα ὁ μεγάλου Κωνσταντίνου πατὴρ Κωνσταντῖος Χλωρός, ὅστις ὡς Καῖσαρ ἐν Γαλλίᾳ παρεῖχε

εἰρήνην τοῖς χριστιανοῖς ἐν τῷ χρόνῳ (303) οἱ συνάρχοντες αὐτοῦ Διοκλητιανὸς, Μαξιμιανὸς καὶ Γαλέριος ἐμαίνοντο μάλιστα ἐν τῇ ἀνατολῇ κατὰ τῶν χριστιανῶν. Ὁ Κωνσταντῖος ἀνῆκεν εἰς τοὺς ἐκλεκτικούς ἐκείνους ἐθνικούς, οἵτινες ἐκ πάντων τῶν θρησκευμάτων καὶ φιλοσοφημάτων ἐξέλεγον τὸ αὐτοῖς ἀληθὲς καὶ ὀρθὸν δοκοῦν καὶ εἰς ἴδιον σύστημα συνηρμολογούν. Ἀλλ' ἐκεῖνος, ὃν εἶχε προορίσει ἡ Θεία Πρόνοια, ὅπως χρησιμεύσῃ ὡς τὸ ὄργανον, δι' οὗ ἡ ἀληθὴς θρησκεία ἐμελλεν ὀριστικῶς νὰ θριαμβεύσῃ ἐν τῷ κόσμῳ, εἶναι Κωνσταντῖνος ὁ μέγας, ὁ αὐτὸς ἐξ ὅλης ψυχῆς καὶ καρδίας ἀφοσιωθείς εἰς τὸ νέον θρησκευμα, οὐ μόνον τῷ 313 μετὰ τοῦ συνάρχοντος αὐτοῦ Λικινίου παρέσχε διὰ τοῦ περιφύμου διατάγματος τοῦ ἔτους τούτου εἰρήνην τῇ ἀπὸ τριῶν αἰώνων καταδιωκομένῃ ἐκκλησίᾳ, ἀλλὰ καὶ ὅτε τῷ 323 ἐγένετο μονοκράτωρ, ἀνύψωσε τὸν χριστιανισμὸν εἰς ἐπικρατοῦσαν θρησκείαν ἐν τῷ Ῥωμαϊκῷ κράτει, πλεῖστα αὐτῇ παρασχὼν προνόμια. Ἐκτοτε ὁ θρίαμβος τοῦ χριστιανισμοῦ ἐξησφαλίσθη· μέγα πληθὸς ἐθνικῶν ἠκολούθησαν τὸ παράδειγμα αὐτοῦ· οἱ ναοὶ τῶν εἰδώλων ἤρχισαν νὰ ἐρημοῦνται· ἡ δὲ ἐθνικὴ θρησκεία καὶ ἐσωτερικῶς ἡττηθεῖσα διὰ τῆς ἀληθείας τοῦ χριστιανισμοῦ καὶ ἐξωτερικῶς διὰ τῆς ἐκχριστιανίσεως τῆς Ῥωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας, ἤρχισε ταχεῖ τῷ βήματι νὰ καταπίπτῃ, ἂν καὶ, καὶ τοῦτο λέγομεν πρὸς τιμὴν τοῦ μεγάλου Κωνσταντίνου, ἀπηξίωσεν οὗτος νὰ μεταχειρισθῇ τὴν βίαν κατὰ τῶν ἐθνικῶν, ἣν οὗτοι εἶχον μεταχειρισθῇ κατὰ τῶν χριστιανῶν. Οἱ υἱοὶ τοῦ μεγάλου Κωνσταντίνου καὶ ἰδίως ὁ βίαιος Κωνσταντῖος, ἀφ' οὗτοᦶ μάλιστα ἀπέβη μονοκράτωρ, παρὰ τὸ παράδειγμα τοῦ πατρὸς τῶν, ἐζήτησαν βιαίως νὰ ἐξαλείψωσι τὴν ἐθνικὴν θρησκείαν, ἀπαγορεύοντες διὰ νόμων τὰς ἐθνικὰς θυσίας καὶ ἐπιβάλλοντες θάνατον κατὰ τῶν θυόντων. Τότε δὲ ἐν πολλαῖς χώραις ἐκλείσθησαν ἢ κατεστράφησαν ἢ εἰς χριστιανικὰς ἐκκλησίας μετεβλήθησαν πολλοὶ ἐθνικοὶ ναοί. Οὕτως οἱ ἐθνικοὶ ἐπὶ Κωνσταντίνου ἐτέλουν περίπου ἐν ἡ καταθλιπτικῇ θέσει ἦσαν οἱ χριστιανοὶ ἐπὶ τῶν διωκτῶν τῶν αὐτοκρατόρων. Ἀλλ' ἐνῷ τὸ μαρτυρικὸν αἶμα ἔδωκε νέαν ζωὴν τῇ ἐκκλησίᾳ, οἱ διωγμοὶ δὲν ἤγειραν ἐκ τῆς πτώσεως τὴν ἐθνικὴν θρησκείαν. Ἡ πτώσις αὐτῆς ἦτο τέλειος θάνατος, οὐδεμίαν πλέον παρέρχων ἐλπίδα. Μόνον ἐν Ῥώμῃ, ἐν Ἀλεξανδρείᾳ, ἐν Νικομηδείᾳ καὶ ταῖς μεγάλαις ἐν γένει πόλεσιν ὑπῆρχον ἐπιφανεῖς τινες οἰκογενεαὶ, αἵτινες ἔνα τηρήσωσι τὰς οἰκογενειακάς των παραδόσεις, ἐνέμενον εἰς τὸ ἀρχαῖον θρησκευμα, καὶ τινες σοφοὶ ἢ μᾶλλον σοφισταί, οἵτινες μὴ δυνάμενοι ἐκ προκαταλήψεως νὰ ἐννοήσωσι, πῶς ἐκ τῆς Ἰουδαίας ἦτο δυνατόν νὰ προέλθῃ τι σοφόν, καὶ μὴ ἀξιοῦντες ὡς ἐκ τούτου ἐμβριθοῦς σπου-

δῆς τὸν χριστιανισμὸν, ἡγνόνουν τὴν ἀληθῆ οὐσίαν του, καὶ ἐθεώρουν αὐτὸν ὡς μίγμα τι ἐκ τῶν διαφορωτάτων δεισιδαιμονιῶν, τὸνναντίον δὲ ἦσαν προσκεκολλημένοι εἰς τὴν ἐθνικὴν λατρείαν, ὡς συνδεδεμένην μετὰ τῆς ἀρχαίας φιλολογίας, πρὸς ἣν ἔτρεφον τελείαν ἀφοσίωσιν. Ἐκ τῶν δύο τούτων τάξεων κυρίως καὶ τῶν ἀμαθῶν χωρικῶν ἀπετελεῖτο τότε ἡ ἐθνικὴ μερίς ἐν τῷ Ῥωμαϊκῷ κράτει, ἣτις ἀπὸ τοῦ Κωνσταντίνου, μάλιστα δὲ ἀπὸ τοῦ Κωνσταντίνου ἐβλεπεν ἑαυτὴν ὁσημέραι μειουμένην καὶ ἐν τελείᾳ ἀπελπιστικῇ θέσει τελοῦσαν. Μόνος εἰς νέος αὐτοκράτωρ κατὰ τοῦ νικηφόρου χριστιανισμοῦ κηρυττόμενος ἠδύνατό πως νὰ ἀναπτέρωσῃ πάλιν τὰς ἐλπίδας τῆς μερίδος ταύτης. Καὶ τοιοῦτος πράγματι παρουσιάζεται ὁ τὸν Κωνσταντῖον διαδεξάμενος Ἰουλιανός, ὁ διὰ τὴν παράβασιν τῆς εἰς Χριστὸν πίστεως καὶ τὴν ἀπ' αὐτῆς ἀποστασίαν παραβάτης καὶ ἀποστάτης κληθεῖς, εἰς οὗ τὸν βίον μεταβῶμεν νῦν.

Ὁ Ἰουλιανὸς ἦτο υἱὸς Κωνσταντίνου, τοῦ ἀδελφοῦ Κωνσταντίνου τοῦ μεγάλου. Ὅτε ὁ βίαιος Κωνσταντῖος, ὁ υἱὸς τοῦ μεγάλου Κωνσταντίνου, ἀνέλαβε τὴν ἀρχὴν ἐν τῇ Ἀνατολῇ, ἔνα ἀσφαλισθῇ ἐν τῷ θρόνῳ του, διέταξε νὰ φονεύσωσι πάντας τοὺς συγγενεῖς του τῷ 337 μ. Χ. Ὁ οἶκος τοῦ Κωνσταντίνου κατεστράφη τότε ἐξ ὀλοκλήρου, μόνον δὲ υἱοὶ τοῦ ἐξαετῆς Ἰουλιανὸς καὶ ὁ ὀλίγῳ πρεσβύτερος Γάλλος, διὰ τὴν μικρὰν τῶν ἡλικίαν ἀνεπίφοβοι νομισθέντες, παρῳάθησαν ὑπὸ τῶν φονεῶν καὶ ἐσώθησαν. Ὁ Ἰουλιανὸς ἐπὶ βραχὺν χρόνον κατέφυγε τότε πρὸς τὸν ἐπίσκοπον Ἀρεθοῦσης Μάρκον, μετὰ δὲ ταῦτα ἔζη μετὰ τοῦ ἀδελφοῦ του ἐν τοῖς κτήμασι τῆς ἡδῆ πρὸ πολλοῦ ἀποθανούσης μητρὸς τῶν ὑπὸ τὴν ἐπιτήρησιν τοῦ ὡς παιδαγωγοῦ αὐτῷ ὀρισθέντος Μαρδονίου, ἀρχαίου πεπειραμένου δούλου, ὅστις ἔδωκεν αὐτῷ μετρίαν τινὰ καὶ ἀτελῆ ἀνατροφήν. Δι' αὐτοῦ ἐδιδάχθη τὸ πρῶτον τὸν Ὀμηρον. Μετὰ ταῦτα ἀπὸ τοῦ δεκάτου μέχρι τοῦ δεκάτου τρίτου ἔτους τῆς ἡλικίας του ἐπεσκέφθη ὁ Ἰουλιανὸς τὰς σχολὰς τῆς Κωνσταντινουπόλεως, καὶ ἀπέδειξεν ἑκτοτε πολὺν ζῆλον πρὸς τὰς σπουδὰς. Ἀκούων τὴν φήμην τοῦ τότε ἐν Κωνσταντινουπόλει διδάσκοντος ῥήτορος Λιβανίου, ἤθελε νὰ ἀκροασθῇ καὶ αὐτοῦ, ἀλλ' ὁ Κωνσταντῖος, ὅστις καὶ ἕνεκα θρησκευτικῶν πεποιθήσεων ἀπεστρέφετο τοὺς ἐθνικούς, καὶ ἕνεκα πολιτικῶν λόγων ὑπόπτως ἔχων πρὸς τὸν Ἰουλιανόν, δὲν ἤθελε νὰ ἐλέγη σχετιζόμενον αὐτὸν πρὸς τὴν ἐθνικὴν μερίδα, δὲν ἐπέτρεψεν αὐτῷ τοῦτο. Ἀλλ' ὅ,τι ἐφοβέτο ὁ Κωνσταντῖος, συνέβη καὶ ἐναντίον τῆς θελήσεώς του. Ὁ Νικοκλής, ὁ δοθεὶς τῷ Ἰουλιανῷ διδάσκαλος τῆς ἀρχαίας φιλολογίας, ἦτο ἀνὴρ μόνον ὑπὸ τὸ πρόσχημα χριστιανός, πράγματι δὲ ἐθνικός, εἰ-

δήμων δὲ ἀκριβέστατος τοῦ Ὀμήρου ὢν,¹ εἰς ἡ-
γαγεν αὐτὸν εἰς τὸν τότε συνήθη τρόπον τοῦ ἐ-
ξηγεῖν τὸν μέγαν ποιητὴν, καθ' ὃν ὑπὸ τοῦς
λαμπροὺς μύθους αὐτοῦ ἔπρεπε νὰ νοή τις βα-
ρυτάτας δῆθεν φιλοσοφικὰς ἀληθείας. Ἐν δὲ
τῇ ῥητορικῇ εἶχε διδάσκαλον τὸν ῥήτορα Ἐ-
κκλόβιον. Ὁ εὐφυὲς Ἰουλιανὸς ἐποίει τηλικαύ-
τας προσόδους ἐν ταῖς σπουδαῖς του, ὥστε ἡ κοινὴ
περιέργεια ἤρχισε νὰ στρέφεται πρὸς αὐτόν. Τοῦτο
ἤρκεσε νὰ αὐξήσῃ τὰς ὑποφίας τοῦ αὐτοκράτορος,
ὅστις ἐφοβέτο πολὺ μήπως οἱ νέοι ἀνεψιοὶ του κε-
ρίσωσι τὴν εὐνοίαν τοῦ λαοῦ. Ἰνα καταςτήσῃ λοι-
πὸν αὐτοὺς ἀβλαβεῖς, διέταξε νὰ μεταβῶσι καὶ
διατρίβωσι τοῦ λοιποῦ ὡς ἐν ἐξορίᾳ εἰς τὸ ἐν Καπ-
παδοκίᾳ φρούριον Μάκελλον. Ἐνταῦθα μένοντες
ἐπετηροῦντο αὐστηρῶς, ἡ δὲ ἐκπαίδευσίς των ἐ-
σκόπει νὰ παρασκευάσῃ αὐτοὺς πρὸς τὸ κληρικὸν
στάδιον, εἰς ὃ διὰ τὸ ἀσφαλέστερον εἶχεν αὐ-
τοὺς προὔριται ὁ θεὸς των. Ὁ Ἰουλιανὸς μάλι-
στα προὔχειρίσθη ἐκεῖ καὶ εἰς ἀναγνώστην, ὅ-
περ ἔργον ὑπερχέου αὐτόν νὰ ἀσχολῇται πλειό-
τερον περὶ τὴν μελέτην τῆς ἀγίας Γραφῆς. Ἐν-
τεύθεν ἐξηγεῖται ἡ μεγάλη παρ' αὐτῷ γνῶσις
τῆς Γραφῆς, τοῦλάχιστον τοῦ γράμματος αὐτῆς·
διότι εἰς τὸ πνεῦμα αὐτῆς οὐδόλως ἠδυνήθη νὰ
εἰσδύσῃ, οὐδὲ ὠδηγήθῃ εἰς τοῦτο παρὰ τινος.
Ἡ χριστιανικὴ θρησκεία ἐπεβάλλετο τρόπον τινὰ
αὐτοῖς διὰ τῆς βίας. Καὶ αὐτὰ τὰ παίγνια των
ἔπρεπε νὰ ἔχωσι θρησκευτικὸν χαρακτήρα. Οὕτω
παίζοντες καὶ πρὸς ἀλλήλους ἀμιλλώμενοι, ἔ-
κτισαν οἱ δύο ἀδελφοὶ ναῖσκον τινὰ εἰς τιμὴν
τοῦ μάρτυρος Μάμαντος. Ἡ τοιαύτη θεοβασμένη
ἀνατροφή μόνον ἐπὶ τὸν βραδύνουν Γάλλον ἡ-
δύνατο νὰ ἐξασκήσῃ ἐπιρροήν τινὰ· παρὰ τῷ
εὐφυεστέρῳ δὲ καὶ ἀνεξάρτησίᾳ πνεύματος πο-
θοῦντι Ἰουλιανῷ ἔσχεν ἀντίθετον ἀποτέλεσμα.
Ἦρchiε νὰ συλλαμβάνῃ ἀπέχθειαν πρὸς τὸν
ἐπιβαλλόμενον αὐτῷ χριστιανισμόν· ἐτέρωθεν
δὲ τὸ μῖσος, τὸ ὁποῖον δικαίως ἔτρεφε πρὸς τὸν
Κωνσταντίνον, τὸν φονέα τοῦ πατρὸς, τῶν ἀδελ-
φῶν καὶ τῶν συγγενῶν του, ἠδύνατο εὐκόλως
νὰ στραφῇ καὶ κατὰ τῆς θρησκείας ἐκείνης, ἣν
οὗτος ἤθελε δι' ὅλων τῶν βιαίων μέσων νὰ ἐ-
πιβάλλῃ τοῖς πᾶσι. Προσθέσατε εἰς ταῦτα τὴν
ὑπόκρισιν παρὰ πολλοῖς τῶν τότε χριστιανῶν,
οἵτινες εἶχον ἀποκροῖν τὸ νέον θρησκευμα ὡς ὑπὸ
τῆς πολιτείας προστατευόμενον μόνον ἐκ συμ-
φέροντος, τὸν φανατισμὸν τοῦ ὄχλου τὸν πολ-
λαχοῦ δεχθέντα ἐν τῇ καταστροφῇ τῶν ἀρχαίων
ἐθνικῶν ναῶν, πολλῶν ἀριστοτεχνημάτων ὄντων
τῆς ἀρχαίας καλλιτεχνίας, τὰς διαιρέσεις τῶν
χριστιανῶν ἕνεκα τῶν ἀρειανικῶν καὶ ἄλλων ἐ-
ρίδων, καὶ τὰ εἰς ὕψιστον βαθμὸν ἐξημμένα
πάθη μεταξὺ τῶν ἀνωτάτων τῆς ἐκκλησίας λει-
τουργῶν, τῶν ἐπισκόπων, καὶ θὰ ἐννοήσητε πῶς

1. Λιβαν. παραινέτ. πρὸς Ἰουλ. Vol. I, σελ. 459. «Εἰ-
δὼς εἴπερ τις τῆς Ὀμήρου γνώμης τὰ ἀπόρητα».

παρενόησεν ὁ Ἰουλιανὸς τὸν ἀληθῆ χαρακτή-
ρα τοῦ χριστιανισμοῦ καὶ πῶς ἐν τῇ ψυχῇ αὐτοῦ
ἐγεννήθη ἀποστροφή τις πρὸς τὴν θρησκείαν
ταύτην. Οἱ αὐτοὶ δὲ λόγοι, οἵτινες ἀπεμάκρυ-
νον αὐτὸν ἀπὸ τοῦ χριστιανισμοῦ, ὥθουν αὐτὸν
πρὸς τὴν ἀρχαίαν θρησκείαν, τὴν ὑπὸ τοῦ Κων-
σταντίνου πολεμουμένην, τὴν ἀγάπην πρὸς τὴν
ὁποίαν εἶχεν ἐμπνευσθῇ ἡδὴ καὶ διὰ τῆς σπου-
δῆς τοῦ Ὀμήρου καὶ τῆς ἀρχαίας φιλολογίας·
διότι ὅσον ἐμποδίζετο αὐτῷ ἡ σπουδὴ αὕτη, το-
σοῦτον ζωηρότερα ἐγεννᾶτο ἐν αὐτῷ ἡ ἀγάπη
πρὸς αὐτήν, καθότι ἡ πρὸς τὴν ἀπαγόρευσιν χρι-
σιμεύει συνήθως ὡς δέλεαρ πρὸς τὸ ἀπαγορευό-
μενον. Ἐνῷ ὁ Κωνσταντίνος ἐφρόνει, ὅτι ὁ Ἰου-
λιανὸς ἡσυχάζειτο εἰς θρησκευτικὰς μελέτας, ὅ-
τος πορίζομενος κρυφίως χειρόγραφα ἐλλήνων
ποιητῶν καὶ πεζογράφων, εἰς τὴν μελέτην τοῦ-
των ἀφιέρου τὸν πλείοτερον χρόνον. Οὕτως ἐξη-
γεῖται τὸ πῶς ὁ ὡς χριστιανὸς ἀνατραφεὶς Ἰου-
λιανὸς ἀπέβη ἀνεπαίσθητος καὶ κατὰ μικρὸν
ἐχθρὸς τοῦ χριστιανισμοῦ καὶ ἀπέκλινεν εἰς τὴν
ἐθνικὴν θρησκείαν. Οὕτως ἐννοοῦσι τὴν ἐν τῷ
Ἰουλιανῷ ἐπελθοῦσαν μεταβολὴν πάντες οἱ ἱ-
στορικοί. Ὁ Γρίβων,¹ ὅστις μὴ συμπαθὼν παν-
τάπασιν πρὸς τοὺς χριστιανοὺς τῶν χρόνων ἐ-
κείνων, δὲν δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς μεροληπι-
κῶς ἐξιστορῶν τὰ κατὰ τὸν Ἰουλιανὸν πρὸς τὸ
συμμερόν των χριστιανῶν, λέγει περὶ τούτου τὰ
ἐξῆς· «ὁ γλυκὺς καὶ ἡπιος χαρακτήρ τοῦ Ἰου-
λιανοῦ συνῆδε μὲν πρὸς τὰ παραγγέλματα τοῦ
Εὐαγγελίου, τὸ δὲ χριστιανικὸν θεολογικὸν σῶ-
στημα, τὸ ὁποῖον ἐξήγει τὴν μυστηριώδη οὐσίαν
τῆς θεότητος, καὶ ἤγειρε διὰ τὸ μέλλον ἀπειρο-
ᾶποψιν ἀοράτων κόσμων, ἠδύνατο νὰ ἱκανο-
ποιήσῃ τὴν περιέργειαν τοῦ πνεύματός του, ἀλλὰ
τὸ ἀνεξάρτητον πνεῦμά του δυσκόλως ἤθελε νὰ
ὑπαχθῇ εἰς τὴν παθητικὴν ὑπακοήν, ἣν ἀπῆτο
ἐν ὀνόματι τῆς θρησκείας οἱ φίλαρχοι λειτου-
ργοῦν τῆς ἐκκλησίας, οἵτινες ἀνύψουν εἰς νόμον
τῆς ἐκκλησίας τὰς προσωπικὰς τῶν γνώμας· ἡ
πέλουν δὲ εἰς τοὺς ἀντιπάλους τῶν αἰωνίους πε-
νὰς, καὶ ὑπαγορεύοντες αὐτῷ τὸ τί εἶχε τὴν ἀ-
δειαν νὰ σκέπτεται, νὰ λέγῃ καὶ νὰ πράττῃ, κα-
διὰ τῆς βίας ἀποκρούοντες τὰς ἀπορίας καὶ κα-
ταπιέζοντες παρ' αὐτῷ μεγάλως τὴν ἐλευθερίαν
τῆς ἐρεῦνης, διέθεσαν αὐτόν, ὡς ἦτο ἐπόμενον
δυσμενῶς κατὰ τοῦ κύρους τῶν ἐκκλησιαστικῶν
ὁδηγῶν του. Ὁ Ἰουλιανὸς ἀνετράφη ἐν τῇ
κρῇ Ἀσίᾳ, ἐν τῷ μέσῳ τῶν σκανδάλων τῆς
τοῦ Ἀρείου ἐγερθείσης ἐρίδος. Αἱ σφοδραὶ συ-
τήσεις τῶν ἐπισκόπων τῆς ἀνατολῆς, αἱ συχ-
μεταβολαὶ τῶν συμβόλων των, καὶ τὰ ταπεινὰ
ἐλατήρια, τὰ ὁποῖα ἐφαίνοντο ὅτι ἐκίνουν αὐ-
τοὺς, ἐπεισαν ἐπὶ τέλους αὐτόν, ὅτι οὗτοι ἢ δὲ
ἐννόουν ἢ δὲν ἐπίστευον τὴν θρησκείαν, δι' ἣν

1. Histoire de la décadence de l'Empire romain.
σελ. 518, ἐκδ. γαλλ. τοῦ Buchon 1842.

γωνίζοντο τοσοῦτον ἐμπαθῶς. Ἀντὶ νὰ ἀκροᾷ-
ται λοιπὸν προθύμως τὰς ἀποδείξεις ὑπὲρ τοῦ
χριστιανισμοῦ, ἥτις προθυμία δύναται νὰ δώσῃ
εἰς αὐτὰς νέαν βαρύτητα, ἤκουεν αὐτὰς μετὰ
δυσπιστίας. Ταῦτα πάντα ἐνεποίησαν αὐτῷ ἀ-
νυπέροβητόν τινα ἀποστροφήν πρὸς τὸν χριστι-
ανισμόν.»

Ὁ Ἰουλιανὸς εἶχεν ἀποβῆ ἐν τῇ καρδίᾳ του
σχεδὸν ἐθνικὸς, ἐν ᾧ φανερώς φοβούμενος τὸν
Κωνσταντίνον ὑπεκρίνετο τὸν χριστιανόν, ὅτε
μετὰ ἐξαιετῆ ἐξορίαν κατὰ τὸ ἰεῖος τῆς ἡλι-
κίας του, ἔλαβε τὴν ἀδειαν νὰ ἐπανέλθῃ μετὰ
τοῦ ἀδελφοῦ του εἰς Κωνσταντινούπολιν (τῷ
350 μ.Χ.). Ὁ Κωνσταντίνος ἤρχισε νὰ πείθεται
ὅτι οὐδένα κίνδυνον διέτρεχεν ἀπ' αὐτῶν. Καὶ
εἰς μὲν τὸν Γάλλον, ἀναδεχθέντα παρ' αὐτοῦ
Καίσαρα, ἀνετέθη ἡ διοίκησις μέρους τῆς Ἀσίας,
τῷ δὲ φιλομούσῳ Ἰουλιανῷ ἐπετράπη νὰ ἐξα-
κολουθήσῃ τὰς σπουδὰς του ἐν Κωνσταντινου-
πόλει. Ἀπηγορεύετο ὅμως αὐτῷ καὶ πάλιν νὰ
ἀκροασθῇ τῶν μαθημάτων τοῦ ἐπιφόβου Λιθα-
νίου. Ὅτε δὲ ὁ Κωνσταντίνος τῷ 351 ἕνεκα τοῦ
πολέμου πρὸς τὸν σφετεριστὴν τῆς ἀρχῆς Μα-
γνέντιον ἠναγκάσθη νὰ ἔλθῃ εἰς τὴν δύσιν, ἔ-
κρινεν ἐπικίνδυνον νὰ ἀφήσῃ κατὰ τὴν ἀπουσίαν
του εἰς τὴν πρωτεύουσιν τοῦ κράτους τὸν Ἰου-
λιανόν, πρὸς ὃν πᾶσα ὑπόψια ἐντελῶς δὲν εἶχεν
ἐκλίπει, ἐνόσῳ μάλιστα ἔδωκεν, ὅτι ἕνεκα τῆς
εὐφυΐας του καὶ τῆς παιδείας του εἴκνε πάλιν
τὴν προσοχὴν τῶν πολλῶν πρὸς ἑαυτόν. Παρήγ-
γειλε λοιπὸν αὐτῷ νὰ ἀπέλθῃ εἰς Νικομήδειαν
τῆς Βιθυνίας, ἀφοῦ ἔλαβε παρ' αὐτοῦ τὴν ὑπό-
σχessin, ὅτι ἐκεῖσε μεταβαίνων δὲν θέλει ἀκροασθῇ
τῶν μαθημάτων τοῦ αὐτοῦ πρὸ μικροῦ ἀποκα-
ταστάτος Λιβανίου. Καὶ κατὰ γράμμα μὲν ἐ-
τήρησε τὸν λόγον του, διότι δὲν μετέβαινεν εἰς
τὰς παραδόσεις του, ἀλλὰ κρυφίως ἐπρομη-
θεύετο τὰ χειρόγραφα τῶν μαθημάτων αὐτοῦ.
Τὰ συγγράμματα ταῦτα τοῦ Λιβανίου, ἂν κρί-
νωμεν ἐκ τῶν λειψάνων αὐτῶν, δὲν εἶχον μὲν
πολλὴν καθ' ἑαυτὰ ἀξίαν, διότι ἦσαν πτωχὰ
ὡς πρὸς τὰς ιδέας καὶ τὰ αἰσθητά, καὶ ὡ-
μοιάζον μᾶλλον πρὸς ῥητορικὰ γυμνάσματα·
ἀλλ' ἡ ψυχὴ τοῦ Ἰουλιανοῦ ἦτο ἡδὴ οὕτω προ-
διατεθειμένη καὶ τοσοῦτον ὑπὲρ τοῦ ἐθνισμοῦ
συνεπάθει, ὥστε εὗρισκε τροφὴν εἰς αὐτὰ. Ὁ
Κωνσταντίνος ἐν τῇ ἀπουσίᾳ του κατῴρεθον πάν-
τοτε νὰ συμβαίῃ ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον ἤθελε νὰ
ἀποφύγῃ. Ἐν ὅσῳ ὁ Ἰουλιανὸς ἦτο ἐν Κωνσταν-
τινουπόλει, ἦτο δύσκολον αὐτῷ νὰ συνδεθῇ ὑπὸ
τὰ ὄρματα τῶν αὐλικῶν μετὰ τῶν ἐθνικῶν, οἵ-
τινες ἐν τῇ πρωτεύουσιν ἦσαν τότε περισταλ-
μένοι καὶ πεφοβημένοι. Ἀλλ' ἐν Νικομηδείᾳ,
ὅπου ἐστάλη, οἱ ἐθνικοὶ ἐνῆργουν τολμηρότε-
ρον, καὶ ἠδύνατο εὐκολώτερον νὰ ἔλθῃ εἰς σχέ-
σεις πρὸς αὐτούς. Καὶ πράγματι ἐνταῦθα συνε-
δέθη στενῶς ὁ Ἰουλιανὸς μετὰ τῆς ἐθνικῆς με-

ρίδος. Οἱ Πλατωνικοὶ ἐν Περγᾷ καὶ ἐν Ἐ-
φέσῳ Αἰδέσιος, Χρυσάνθιος, Εὐσέβιος, Μάξιμος
καὶ ἄλλοι, διετήρουν μετὰ τῶν ἐν Νικομηδείᾳ
ἐθνικῶν στενὴν κοινωνίαν καὶ δι' αὐτῶν ἐπενήρ-
γουν ἡσύχως καὶ ἀθορύβως ἐπὶ τοῦ πνεύματος
τοῦ Ἰουλιανοῦ. Οἱ φιλόσοφοι οὗτοι, οἵτινες ἀν-
τετίθεντο κατὰ τοῦ χριστιανισμοῦ ὡς θρησκείας
ξένης τῷ ἀρχαίῳ ἑλληνισμῷ, καὶ νομίζοντες ἀ-
ναποσπάστως ἠνωμένην τὴν ἀρχαίαν ἑλληνικὴν
φιλολογίαν μετὰ τῆς ἀρχαίας ἐθνικῆς θρησκείας,
ἐξ ὑπερβολικῆς ἀγάπης πρὸς τὴν πρώτην, ἐ-
πέμενον ὑπερασπίζοντες καὶ τὴν δευτέραν, οὐ
μόνον ἐζήτουν νὰ μεταδώσωσι τῷ Ἰουλιανῷ τὰς
φιλοσοφικὰς καὶ θρησκευτικὰς αὐτῶν δοξασίας,
ἀλλὰ δεικνύοντες αὐτῷ καὶ προφητείας περὶ
μέλλοντος ἐπικειμένου θριάμβου τῶν ἀρχαίων
θεῶν, ἐζήτουν νὰ πείσωσιν, ὅτι αὐτὸς εἶναι τὸ
παρὰ τῶν Θεῶν ἐκλελεγμένον ὄργανον πρὸς πραγ-
ματοποίησιν τοῦ θριάμβου τούτου. Ὁ φανατι-
κώτερος πάντων τούτων τῶν σοφιστῶν, ὁ Μά-
ξιμος, ἤλθεν ἐπίτηδες ἀπὸ Ἐφέσου, ἵνα μύσῃ
τὸν Ἰουλιανόν καὶ εἰς αὐτὰς τὰς τέχνας τῆς
μαγικῆς καὶ μαντικῆς· διότι οἱ λεγόμενοι οὗ-
τοι φιλόσοφοι δὲν ἀπηξίουσαν νὰ μεταχειρίζωνται
καὶ μαγικὰς τέχνας. Ὁ Μάξιμος συνδεθεὶς
στενῶς μετὰ τοῦ Ἰουλιανοῦ, ὠδήγησεν αὐτόν
εἰς τὴν Ἰωνίαν, ὅπου οἱ ἐκεῖ ἱεροφάνται ἐμύη-
σαν αὐτόν εἰς τὰ ἑαυτῶν μυστήρια. Ὁ Ἰουλι-
ανὸς ἡσπάζθη τελείως τὰς ιδέας τῶν σοφῶν
τούτων.

Ἰσως πολλοὶ θὰ νομίζωσιν, ὅτι οἱ νεοπλα-
τωνικοὶ οὗτοι φιλόσοφοι, ὡς ἀληθεῖς σοφοί, ἡ-
σπάζοντο φιλοσοφικὴν τινα θρησκείαν, τὴν φυ-
σικὴν καλουμένην, τὴν συνισταμένην εἰς τὰς
μεγάλας θρησκευτικὰς ἀληθείας τοῦ ἐνὸς Θεοῦ,
τῆς προνοίας, τῆς πνευματικότητος τῆς ψυχῆς
καὶ τῆς ἀθανασίας αὐτῆς, καὶ ὅτι ὡς οἱ ἀρ-
χαῖοι σοφοί· Ἀναξαγόρας, Σωκράτης, Πλάτων,
Ἀριστοτέλης ἀντετάσσοντο εἰς τὴν πολυθεϊαν
καὶ εἰδωλολατρείαν. Πολλοὺ γὰρ καὶ δεῖ· κατήν-
τησαν μὲν καὶ οἱ νεοπλατωνικοὶ οὗτοι κατ' ἀρ-
χὰς ὡς ὁμοίαν τινὰ περὶ Θεοῦ ιδέαν τῇ τοῦ
χριστιανισμοῦ, καὶ ἐπεχείρησαν ἐπὶ τὸ λογικώ-
τερον νὰ ἐρμηνεύσωσι τοὺς μύθους τῆς εἰδωλο-
λατρείας· ἀλλὰ πρῶτον αἱ ἐρμηνεῖαι αὗται ἐπ'
ἄπειρον αὐτογνωμόνως τροπολογούμεναι, οὐδὲν
δριστικὸν καὶ σπουδαῖον σύστημα ἠδύναντο νὰ
δημιουργήσωσιν· ἐπειτα περιέπεσαν οἱ νεοπλατω-
νικοὶ οὗτοι καὶ εἰς ἕτερον φοβερὸν λαβύρινθον·
διότι ἠθέλησαν μετὰ τῶν φιλοσοφικῶν θεωριῶν
τῶν νὰ συνδέσωσι καὶ συνδιλλάξωσι τὸ ἀρχαῖον
θρησκευμα μεθ' ὅλων τῶν μύθων του, καὶ νὰ
συνδυάσωσι τὴν ιδέαν τοῦ ἐνὸς Θεοῦ μετὰ τῆς
ὑπάρξεως πολλῶν κατωτέρων θεῶν καὶ δαιμό-
νων, ὅπως ἐδίδασκεν ἡ εἰδωλολατρεία, καὶ τὴν
πνευματικὴν λατρείαν μετὰ τῆς ποικίλης μα-
γείας καὶ γοητείας τῶν ἐθνικῶν θρησκευμάτων.

Μεταχειριζόμενοι δὲ πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον ἐπιτηδεύωσι καὶ ἀναιδῶς τὰ παραλείπομενα μυστήρια τοῦ ἀρχαίου θρησκευματος, ἰδίως ἐν Ἐφεσῷ καὶ Ἐλευσίνῃ, ἡξίου, ὅτι ἠδύναντο νὰ εἰσδύσωσιν εἰς τὰ ἀπόρητα τοῦ μέλλοντος, νὰ ἐπιβάλλωσι τὴν θέλησιν των εἰς τοὺς κατωτέρους δαίμονας, νὰ ἔρχονται εἰς κοινωνίαν μετὰ τῶν οὐρανίων θεῶν, καὶ ἀπαλλάσσοντες τὴν ψυχὴν τοῦ ἀνθρώπου τῶν ὑλικῶν αὐτῆς δεσμῶν, νὰ φέρωσιν αὐτὴν εἰς ἄμεσον πρὸς αὐτὸ τὸ ὑπέρτατον θεῖον πνεῦμα σχέσιν. Τοιαύτη ἀλλόκοτος σύγχυσις φιλοσοφίας, μυθολογίας καὶ θαυματουργίας ἔλαβε χώραν ἐν ταῖς κεφαλαῖς τῶν φιλοσόφων τούτων. Ἐνῷ ἄφ' ἐνὸς ὁμολογοῦν τὴν ὑπαρξίν ὑπερτάτου τινὸς ὄντος, τελειοτάτου, ἀοράτου, ἀκαταλήπτου εἰς τὴν ἀνθρωπίνην ἀσθένειαν, ἄφ' ἑτέρου κατήντων νὰ πρεσβεύωσιν, ὅτι τὸ ὑπέρτατον τοῦτο ὄν παρήγαγε πολλοὺς ὑποδεστέρους θεοὺς, τὸν Ἄρην, τὴν Ἀφροδίτην καὶ τοὺς λοιποὺς γνωστοὺς ἀρχαίους θεοὺς, νὰ πιστεύωσι δὲ, ὅτι εἰς τοὺς θεοὺς τούτους ἐπέτρεψε τὸ ὑπέρτατον ἐκεῖνο ὄν τὴν δημιουργίαν τοῦ ἀνθρώπου καὶ τὴν διοίκησιν τοῦ ἐπιγείου ἡμῶν κόσμου· ἐπίστευον, ἄλλαις λέξεσιν, ὅτι αἱ δημιουργήσασθαι τῶν ἐθνικῶν θρησκευτικῶν δοξασιῶν ἠδύναντο σπουδαίως νὰ συμβιβασθῶσι πρὸς τὴν φιλοσοφικωτέραν περὶ Θεοῦ ἀντίληψιν.¹ Τὸ μάταιον καὶ γελοῖον τοιοῦτου ἐπιχειρήματος τῶν νεοπλατωνικῶν, τοῦ συνδυασμοῦ δηλ. τῆς φιλοσοφίας μετὰ τῆς ἀρχαίας εἰδωλολατρίας, καταφάνεται ἰδίως ἐν τῇ βεβιασμένῃ ἐξηγήσει τῶν μύθων ταύτης, ἐκ τῶν ἀτοπωτάτων καὶ ἀκολαστοτάτων τῶν ὁποίων πολλάκις ἐζήτουν νὰ ἐξαγάγωσι ὑψηλὴν τινα φιλοσοφικὴν ἢ ἠθικὴν διδασκαλίαν. Οὕτως ἐζήτουν ἐκ τοῦ μανικοῦ ἔρωτος τῆς Κυβέλης πρὸς τὸν Ἄττυν, ἐκ τῆς γυναικείας τῆς πανδήμου Ἀφροδίτης καὶ ἐκ τῶν ἐρώτων τοῦ Διὸς νὰ πορίζωνται ἠθικὰς διδασκαλίας!² Καὶ ὅμως τοσοῦτον εἶχε διαφθορὰ ἢ κρίσις τοῦ ἄλλως εὐφυοῦς Ἰουλιανοῦ διὰ τῶν σοφιστῶν τῶν χρόνων τούτων, ὥστε νὰ εὕρισκῃ τὸ ἄθλιον τοῦτο συμπλήρωμα τῶν ἀντιφατικωτάτων διδασκαλιῶν καὶ τῶν ἀτοπωτάτων διηγημάτων λογικώτερον, ὑψηλότερον καὶ ἠθικώτερον τῆς διδασκαλίας τῆς ἀγίας Γραφῆς, τῆς διδασκαλίας τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης, ἣς αἱ θεμελιώδιστα ἀρχαὶ εἶναι αἱ ὑψηλαὶ ἐκεῖναι θρησκευτικαὶ καὶ ἠθικαὶ ἀλήθειαι τοῦ δεκαλόγου, αἱ ἐπιτάσσουσιν τὴν λατρείαν πρὸς τὸν ἕνα καὶ μόνον ἀληθινὸν Θεόν, καὶ διαγράφουσι ὡς ὑψιστον καθῆκον τὴν δικαιοσύνην πρὸς τὸν πλησίον, τὸ οὐ φονεύσεις, οὐ κλέψεις, οὐ ψευδομαρτυρήσεις καὶ τὰ λοιπὰ ἠθικώτατα παραγγέλματα· νὰ εὕρισκῃ τὸ ἐλεεινὸν ἐκεῖνο συμπλήρωμα λογικώτερον, ὑψηλότερον καὶ ἠθικώτερον τοῦ Εὐαγγ-

1. Παπαρρηγ. Ἱστορ. Ἑλλ. ἔθ. 637.

2. Gibbon, σελ. 520.

γελίου, οὗτινος ἡ οὐσία εἶναι ἡ ἀπὸ καρδίας καθαρωτάτη ἀγάπη πρὸς τὸν Θεόν, τὸν πατέρα ἡμῶν τὸν ἐν τοῖς οὐρανοῖς, ἡ ἀγάπη πρὸς τὸν πλησίον, ἡ ἀφιλοκερδὴς φιλαδελφία, τὸ μετὰ γνῶσιν ἡ ἀριστερὰ σου τί ποιεῖ ἡ δεξιὰ σου, τὸ «ἀγαπᾶτε τοὺς ἐχθροὺς ὑμῶν, εὐλογεῖτε τοὺς καταρωμένους ὑμᾶς, καλῶς ποιεῖτε τοὺς μισούντας ὑμᾶς, καὶ εὐχεσθε ὑπὲρ τῶν ἐπηρεάζοντων καὶ διωκόντων ὑμᾶς,» καὶ «ἔσσεσθε τέλειοι, ὡς περ ὁ πατὴρ ὑμῶν ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς τέλειος ἐστίν!» Βεβαίως ὁ Πλάτων, ὅστις καταδίκαιος ὡς γνωστὸν τοσοῦτον τὴν ἐθνικὴν μυθολογίαν, καὶ τοσοῦτον ἀφιλόσοφον εὗρισκε τὴν εἰδωλολατρείαν, ὥστε ἐν τῇ Πολιτείᾳ του¹ δρίζει, ὅτι οἱ νέοι δὲν ἔπρεπε νὰ ἀναγινώσκωσι τοὺς μυθολόγους, ἵνα μὴ διαφθείρηται ἡ περὶ Θεοῦ δοξασία των καὶ ἐν γένει ἡ διάνοιά των, δὲν ἤθελεν ἀναγνωρίσει ὡς μαθητὰς του τοὺς νεοπλατωνικοὺς τοῦτους τοὺς κατακρίνοντας τὴν ἀληθῶς φιλοσοφικωτάτην θρησκείαν τοῦ Εὐαγγελίου καὶ ζητούντας νὰ ὑπερασπίσωσι τὴν ἀρχαίαν μυθολογίαν.²

Οὕτως ἐκπαιδευόμενος ἐν Μικρᾷ Ἀσίᾳ ὁ Ἰουλιανὸς εἶχε παραδοθῇ ἐντελῶς εἰς τὸν ἐθνισμόν, καὶ ἂν καὶ ἔκρυπτε πάντοτε τὰς ἀληθεῖς πεποιθήσεις του, ἔκτοτε ἤρξατο νὰ διαδίδῃται ἡ φήμη, ὅτι ἀπέκλινεν εἰς τὴν εἰδωλολατρείαν. Διὰ τοῦτο ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ Γάλλος ἔκρινεν ἀναγκαῖον νὰ καταστήσῃ αὐτὸν προσεκτικὸν εἰς τοῦτο. Τῷ 354 ἐρρίφθη ὁ Γάλλος ἀπὸ τῆς ἀρχῆς ἐνεκα κακῆς διαχειρίσεως τῆς ἐξουσίας καὶ ἐτιμωρήθη διὰ θανάτου. Τότε δὲ καὶ ὁ Ἰουλιανὸς, ἐνοχὸς θεωρηθεὶς, ἀπήχθη δέσμιος εἰς τὴν αὐτοκρατορικὴν αὐλὴν ἐν Μεδιολάνοις, ἵνα ἀνακριθῇ, ἀλλ' ὁ μέγας κίνδυνος, ὃν διέτρεξε, ταχέως ἀπεσοβήθη διὰ τῆς μεσιτείας τῆς αὐτοκρατορίας Εὐσεβίας, ἥτις ἠγάπα τὸν Ἰουλιανόν· μάλιστα, ἀπροσδοκῆτως καὶ παραδόξως θεωρηθεὶς ἀνεπιφοβός, ἔλαβε τὴν ἀδειαν νὰ διατρίψῃ ὡς ἐν ἐξορίᾳ ἐν Ἀθήναις, καὶ νὰ ἐξακολουθήσῃ αὐτόθι τὰς σπουδὰς του. Καλλιτέραν ἐξορίαν δὲν ἐπόθει ὁ Ἰουλιανός. Ἐν Ἀθήναις εὗρεν ὅ,τι ἐζήτη· διότι ἡ πόλις αὕτη ἦτο καὶ τότε ἐστὶς τῶν ἐλληνικῶν γραμμάτων καὶ ἐν τῶν τελευταίων καταφυγίων τῆς καταδιωκομένης εἰδωλολατρίας. Τοσαύτη ἦτο ἡ ἐπὶ σοφίᾳ φήμη τῶν Ἀθηναίων καὶ κατὰ τοὺς χρόνους ἐκεῖνους, ὥστε, καθὼς λέγει ὁ εὐφυὴς Συνέσιος,³ ἤρκει μόνον νὰ μετέβαινέ τις εἰς αὐτὴν καὶ νὰ εἶχεν ἴδει μόνον τὴν Ἀκαδημίαν καὶ τὸ Λύκειον καὶ τὴν ἐν ἡ Ζήνων ἐφιλοσόφει Ποικίλην διὰ νὰ θεωρῇ ἑαυτὸν «ὡς ἡμίθεον ἐν ἡμίονοις» καὶ νὰ ἀπαιτῇ παρὰ τῶν ἄλλων νὰ «προσκυνῶσιν αὐτόν». Δὲν πρέπει ὅμως νὰ νομίσῃ τις, ὅτι κατὰ τοὺς αἰῶνας ἐκεῖνους εὕρισκοντο ἐν Ἀθήναις καὶ ἐδίδα-

1. Πολιτ. Β'.

2. Καὶ ὁ Ἀριστοτέλης ἐθεώρει ἐπιβλαβεῖς διὰ τὴν νεότητά τὰς ἀκόσμους λατρείας τῶν ἐθνικῶν Θεῶν (Πολιτικ. ζ', 8).

3. Ἐπιστ. 54.

σκον νέοι Πλάτωνες καὶ Ἀριστοτέλεις· ἐκοσμεῖτο μὲν ἡ ἐνταῦθα σχολὴ ἐνίοτε ὑπὸ ὁπωσδήποτε σπουδαίων σοφῶν, οἷος ὁ Λογγίνος κατὰ τὸν 7' καὶ ὁ Πρόκλος κατὰ τὸν 9' αἰῶνα, ἀλλ' ἐν γένει ἡ ἀληθὴς ἀκμὴ εἶχεν ἐκλίπει πρὸ πολλοῦ, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον δὲ μικρόνοες σοφισταί, ἀσθενεῖς ἐπίγονοι τῶν γιγάντων ἐκείνων τῆς φιλοσοφίας, κατεῖχον τὴν θέσιν αὐτῶν. Δὲν ἐδιδάσκοντο ἐν αὐτῇ ἡ ἀληθὴς φιλοσοφία καὶ ῥητορικὴ, ἀλλ' ἐπεκράτει ἄγονός τις σοφιστικὴ τέχνη. Κατὰ τὰς μαρτυρίας καὶ αὐτῶν τῶν ἐθνικῶν Εὐναπίου καὶ Λιβανίου ἡ ἐκεῖ ἐκπαίδευσις εἶχε καταντήσῃ ταπεινὴ τις λογομαχία, ἥς τὰ κύρια ἐλατήρια ἦσαν ἀπληστος χρηματολογία τῶν διδασκόντων καὶ κωμικοτραγικαὶ τῶν διδασκομένων ἐριδες, καθὼς παρατηρεῖ ὁ ἡμέτερος ἱστορικὸς Παπαρρηγόπουλος.¹ Ἡ σοβαρὰ φιλοσοφία εἶχεν ἐκπέσει εἰς ταπεινὴν τινα ἐπανάληψιν ἢ παράλογον ἐρμηνείαν ἢ διαστρόφην τῶν ἀρχαίων φιλοσοφικῶν δογμάτων. Οἱ τότε σοφισταὶ οὐ μόνον ἐπηγγέλλοντο, ὅτι περὶ παντὸς ἦσαν ἑτοιμοὶ νὰ ῥητορεύωσιν, ἀλλ' ὅτι καὶ περὶ πᾶσαν τέχνην ἦσαν ἐμπειρότατοι. Κατήντησαν δὲ νὰ θεωρῶσιν εὐγλωττίαν τὴν φλυαρίαν, καὶ ὁ πολυλογώτατος νὰ νομίζεται καὶ ὁ ῥητορικώτατος. Οὐδὲν παρὰδοξον ἔρα, ἂν ὁ ῥήτωρ Πολέμων ἤθελε τρεῖς ὁλοκλήρους ἡμέρας ἵνα δοιλήσῃ περὶ τινος θέματος, ὁ δὲ ἐν Σμύρνῃ ῥήτωρ Οὐάρος, ἀνὴρ πλουσιώτατος, εἶχε τὴν ματαιότητα νὰ ὑποχρεοῖ τοὺς δανειζομένους παρ' αὐτοῦ χρήματα νὰ ἀκούωσι τὰς ῥητορικὰς αὐτοῦ μελέτας. Ἐν τούτοις ὁ ἡμέτερος Ἰουλιανὸς ἐθαύμαζε τοιοῦτους ῥήτορας καὶ σοφιστάς, ἡ δὲ ἐν Ἀθήναις διατριβὴ του ἐστερέωσεν αὐτὸν ἐτι μᾶλλον εἰς τὰς θρησκευτικὰς πλάνας του. Ἐνταῦθα ἐμυῖθον τότε καὶ εἰς τὰ Ἐλευσίνια μυστήρια καὶ ἐγνώρισε καὶ τὰς βαθυτέρας θρησκευτικὰς ἰδέας τῶν ἐθνικῶν. Καὶ οἱ μὲν ἐθνικοὶ ἐθαύμαζον αὐτὸν καὶ περιεποιούντο, ὡς εἰκὴς, ἀλλ' οἱ ὀλίγοι χριστιανοὶ οἱ σπουδάζοντες μετ' αὐτοῦ ἐν Ἀθήναις, (ἔτυχον τότε ἐνταῦθα χάριν τῶν φιλοσοφικῶν των σπουδῶν οἱ ἐκ Καππαδοκίας φίλοι Βασίλειος καὶ Γρηγόριος, οἵτινες ἔμελλον μετ' οὐ πολὺ νὰ ἀναδεχθῶσιν ἐκ τῶν μεγίστων φωστήρων τῆς Ἐκκλησίας), φηκεῖρον τὰς πλάνας τοῦ νεανίου, καὶ προσησθάνοντο τοὺς ἐξ αὐτοῦ δυναμένους νὰ προσέλθωσι διὰ τὴν χριστιανικὴν ἐκκλησίαν κινδύνους.²

Μετὰ ἐξ μηνῶν διατριβὴν ἐν Ἀθήναις πρὸς μεγίστην αὐτοῦ λύπην ἐκλήθη ὁ Ἰουλιανὸς καὶ πάλιν εἰς Μεδιόλανα, καὶ ἐνῷ ὑπώπτευσεν νέους κινδύνους καὶ νέας σκευωρίας τῶν ἐχθρῶν του, ὁ Κωνσταντῖνος, δούς αὐτῷ τὴν ἀδελφὴν του Ἐλένην ὡς σύζυγον,³ ἀνηγόρευσε

1. Β', 635.

2. Γρηγορ. Ναζ. Β' στηλιτ. κατὰ Ἰουλιανόν.

3. Ἡμεῖς μετ' ὀλίγον ἀπέθανε.

αὐτὸν, πειθόμενος εἰς τὰς Εὐσεβίας, ἥτις δὲν ἐλητμόνευε *σατα*, καὶ ἀνέθηκεν αὐτῷ τὴν *Γαλλίαν*, *Ἰσπανίαν* καὶ *Βρεττανίαν* τοῦτο ἡναγκάσθη ὁ Κωνσταντῖνος, διότι, ἐνῷ τὸ κράτος προσεδάλλετο ἐκ παρὰ τοῦ βασιλέως τῶν Περσῶν Σαπύρ, ἡ Γαλλία ἐδηρῶτο συχνάκις ὑπὸ τῶν ἐπιδρομῶν τῶν βαρβάρων Γερμανῶν, ὥστε δὲν ἠδύνατο μόνος νὰ ἐπαρκέσῃ εἰς τὴν ἀμυναν τοῦ κράτους. Παραλείπομεν ἐνταῦθα τὴν λεπτομερῆ ἀφήγησιν τῶν ἔργων τοῦ νέου Καίσαρος κατὰ τὴν ἐξαστὴ διαχείρησιν τῆς ἐξουσίας ἐν Γαλλίᾳ. Τοῦτο δὲ μόνον παρατηροῦμεν, ὅτι, ἀναπτύχας μεγάλα πολιτικὰ καὶ στρατιωτικὰ προτερήματα, ὑπερέβαλλε πᾶσας τὰς δυσχερείας, ἐματαιώσε πᾶσας τὰς μηχανορραφίας καὶ βραδυστοχίας τῶν ψευδῶν φίλων καὶ πονηρῶν αὐλικῶν, ἐπανήγαγε τὴν ἡσυχίαν ἐν Γαλλίᾳ, καὶ ὠδήγησε τοὺς νικηφόρους στρατοὺς του μέχρι τῆς καρδίας τῆς Ἀλλεμανίας. Ἡ δραστηριότης καὶ ἡ ἰκανότης τοῦ ἀνδρός, ὅς τότε ἀνέδειξε, νεώτατος ἔτι ὢν τὴν ἡλικίαν, ἐγείρουσι τὴν ἐκπληξιν. Τότε ἐφάνη ὁποῖος καὶ ὡς αὐτοκράτωρ θὰ ἀνεδεικνύετο ὁ Ἰουλιανός, ἂν ἡ οἰκτρὰ ἐκείνη περὶ τὰς θρησκευτικὰς ἰδέας πλάνη του δὲν παρώθει αὐτὸν εἰς πράξεις ἀσυνέτους καὶ ἀδίκους, αἵτινες θὰ παρεσκέυαζον φοβεροὺς κλονισμοὺς εἰς τὸ κράτος του, ἐὰν μὴ ἐπῆρχετο ταχέως ὁ θάνατός του. Ὡς Καῖσαρ ἐν Γαλλίᾳ τὴν ἡμέραν ἀφίερου ὁ Ἰουλιανὸς εἰς τὰ ἔργα τῆς διοικήσεως ἢ τὰ πολεμικά· μικρὸν μέρος τῆς νυκτὸς εἰς τὸν ὕπνον καὶ τὸ ἐπιλοιπον αὐτῆς εἰς τὴν σπουδὴν τῶν ἀρχαίων φιλοσόφων καὶ ποιητῶν καὶ ῥητόρων. Ταχέως δὲ εἴλκυσε τὴν ἀγάπην τοῦ λαοῦ καὶ ἀπέβη τὸ εἶδωλον τῶν στρατιωτῶν, οὓς ἀπὸ νίκης ὠδήγει εἰς νίκην. Ἡ πρὸς αὐτὸν προσκόλλησις πάντων καὶ αὐτῶν τῶν χριστιανῶν ἐν τῇ δύσει ἦτο γενικὴ τοσοῦτω μᾶλλον, καθ' ὅσον αἱ θρησκευτικαὶ καὶ μαγικαὶ αὐτοῦ φαντασιοκοπῖαι ἔμενον τῷ κόσμῳ ἄγνωστοι, διότι πάντοτε ὑπέτρεφεν αὐτὰς ἐν τῷ κρυπτῷ, μόνον τοῖς πιστοτάτοις ἀποκαλύπτων αὐτάς. Ἀλλ' ὅσον ἡ φήμη του ὑψοῦτο, τοσοῦτω ζωηρότερα ἠγείρετο ἡ ζηλοτυπία τοῦ αὐτοκράτορος ἐναντίον του. Τῷ 360 ἦλθεν εἰς αὐτὸν ἡ διαταγὴ νὰ ἀποστείλῃ τὸ μεγαλύτερον καὶ κάλλιστον μέρος τοῦ στρατοῦ εἰς τὴν ἀνατολὴν ὡς δῆθεν ἀναγκαῖον ἐν τῷ πρὸς τοὺς Πέρσας πολέμῳ. Ὁ ἀληθὴς σκοπὸς τοῦ Κωνσταντίου ἦτο νὰ ἐξασθενήσῃ τὸν Ἰουλιανόν, ἵνα παρασκευάσῃ εὐκόλον τὴν πτώσιν του. Γενικὴ κατακραυγὴ ἠγέρθη τότε ἐν τῷ στρατῷ, καὶ ὅτε αἱ πρὸς τὸν αὐτοκράτορα παραστάσεις τοῦ Ἰουλιανοῦ οὐδένα ἀπέφεραν καρπὸν, ἐστασίασαν οἱ στρατιῶται, καὶ ἀνεκήρυξαν ἐν Παρισίοις τὸν Ἰουλιανὸν αὐτοκράτορα. Ἡ μετριοπάθεια καὶ ἡ δικαιοσύνη, λέγει ὁ

γερμανός ιστορικός Σλόσερ,¹ ὅς ἐν τῇ περιστάσει ταύτῃ ἐδείξεν ὁ Ἰουλιανός, εἶναι ἀξιοθαύμαστοι. Ἡ ἀρχὴ δὲν ἐφυσίωσε τὴν ἀνδρὰ οὐδείς δὲ κατεδιώχθη ὑπ' αὐτοῦ διὰ τὴν προτέραν πρὸς τὸν Κωνσταντίνον προσκόλλησιν· οὐδεμίαν ἐν γένει τῶν συνήθων κατὰ τὰς τοιαύτας περιστάσεις βιαιοπραγιῶν διέπραξε. Ματαίως ἐζήτησεν ὁ Ἰουλιανός νὰ συμβιβασθῇ πρὸς τὸν θεῖόν του, προτείνων νὰ ἀναγνωρισθῇ ὡς συνάρχων. Ὁ Κωνσταντίνος ἀπαιτῶν τελείαν ὑπακοήν, ἐπῆρχετο μετ' ὀλίγον κατ' αὐτοῦ μετὰ τοῦ στρατοῦ του. Ἡ σύγκρουσις ἦτο ἀφευκτος. Κατὰ τὴν ἀνοιξὶν τοῦ 361 ἐκίνησε καὶ αὐτός μετὰ τοῦ στρατοῦ του πρὸς τὴν ἀνατολήν, καὶ χωρὶς νὰ εὕρῃ οὐδαμοῦ ἀντίστασιν, προέβη μέχρις Ἀθηνῶν. Ἐνῶ δὲ μέχρι τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ἐκρυπτε τοσοῦτον τὴν πρὸς τὸν ἐθνισμὸν κλίσιν του (τῇ 9 ἰανουαρίου τοῦ αὐτοῦ ἔτους εἶχε τελέσει ἐν Μεδιολάνοις μετὰ τῶν αὐτόθι χριστιανῶν τὴν ἐορτὴν τῶν ἐπιφανίων), ἤρχισε νῦν φανερώς νὰ κηρύττεται ὑπὲρ τῆς εἰδωλολατρίας, διέταξε πάλιν νὰ ἀνοίξωσι τοὺς ναοὺς τῶν ἐθνικῶν θεῶν καὶ προσεκάλει πάντας νὰ ἀκολουθήσωσι τὸ παράδειγμά του καὶ νὰ ἐπιστρέψωσιν εἰς τὴν ἐθνικὴν θρησκείαν. Πρὸς τὰς διαφόρους ἐλληνικὰς πόλεις γράφων, ἰδίᾳ δὲ πρὸς τὴν βουλὴν καὶ τὸν δῆμον τῶν Ἀθηναίων, πρὸς τοὺς Κορινθίους καὶ τοὺς Λακεδαιμονίους, διεζήτηγει τὴν προαίρεσιν αὐτοῦ νὰ ἀνορθώσῃ τὴν ἀρχαίαν θρησκείαν, καὶ ἐπεκαλεῖτο τὴν συνδρομὴν αὐτῶν. Ἐν Ἑλλάδι ὑπῆρχον τότε ἔτι πολυάριθμοι οἱ ἐθνικοὶ, οἵτινες ὑπὸ τὴν κυραρχίαν τοῦ Κωνσταντίου εἶχον πάθει πολλά.² Προθύμως λοιπὸν ἠσπασθήσαν τὴν πρόσκλησιν τοῦ Ἰουλιανοῦ.

¹ Εἰς τὸ τέλος.

Α. ΔΙΟΜΗΝΗΣ ΚΥΡΙΑΚΟΣ.

ΟΙ ΣΚΥΛΟΙ ΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ

Τοὺς σκύλους τῆς Κωνσταντινουπόλεως οὐδείς τῶν περιηγητῶν λησμονεῖ, διότι ἀποτελοῦσι τῶν ἰδίων γένος, καὶ κρῖμα ἔτι δὲν τοὺς ἐγνώριζεν ὁ Βυρβάν, ἵνα προσδιορίσῃ καὶ πρὸς περιγραφὴν τοῦ ἥθους αὐτῶν ἰδιαιτέρον ἄρθρον. Τὸν σκύλον ὁ Μουσουλμάνος τὸν θεωρεῖ ὡς ἀκάθαρτον ζῶον· διὰ τοῦτο καὶ οὐδέποτε τὸν δέχεται εἰς τὸν οἶκόν του, οὔτε τὸν πλησιάζει. Οὐχ ἥττον ὅμως, ὡς φιλάνθρωπον καὶ ὠφέλιμον ζῶον, τὸν τρέφει, τὸν περιθάλπει, καὶ βλέπεις ἔξωθεν τῶν μεγάλων οἰκῶν πινάκια ἐπίτηδες, ὅπου ῥίπτονται τὰ ἀχρηστα ἀποράγια πρὸς τροφήν τῶν σκύλων, καὶ στεγάζματα ὑπὸ τὰ δοκίᾳ γεννῶσι καὶ ἀνατρέφουσι τὰ μικρά των αἰθλιακά. Τοιοῦτοτρόπως δὲ περιεπόμενα τὰ ζῶα ταῦτα, πολλαπλασιάζονται κατὰ χιλιάδας, τὰς

ὁποίας ἀναριθμοῦσι τινες εἰς πεντήκοντα, καὶ εἶνε οἱ φύλακες καὶ καθαριστὰς ἐν ταύτῃ τῇ πόλει, καὶ ἰδίως τῶν Τουρκικῶν συνοικιῶν, τὰς ὁποίας ἐξ αἰτίας αὐτῶν δὲν εἶν' ἀκίνδυνον δι' οὐδὲν τις, καὶ μάλιστα νύκτα καὶ μετ' ἡμέρας εὐρωπαικά.

Τῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει σκύλων τὸ γένος εἶνε παντοῦ τὸ αὐτὸ, μανδρόσκυλοι μὲ ῥῆγιν καὶ ὄστα ἀλώπεκος καὶ πυκνὸν μαλλίον. Δὲν ἀνέχουσι δὲ εἰς κἀνένα, ἀλλ' εἰς μόνον τὴν γένον, ὅπου ἐφθασε καθεὶς τῶν νὰ γεννηθῇ. Τὸ δικαίωμα ὅμως τῆς ἰδιοκτησίας ταύτης εἶνε πᾶσι αὐτοῖς ἀπαράγραπτον, καὶ ἀλλήλων ὡς εἰς ἐκείνον ὅστις ἤθελε τὸ παρ' ἀγνωρίσῃ καὶ κάμῃ ἐβῆμα μόνον ὑπὲρ τὰ ὅρια του! διότι ὅλον τὸ προσβληθείσης γειτονίας τὸ σκυλόλογον χύεται ἐν ῥιπῇ ὀρθαλμοῦ κατὰ τοῦ ἐγκληματίου, καὶ τὸν ξεσχίζει, ἐὰν δὲν προφθάσῃ νὰ μακρυνθῇ.

Νομίζω ὅμως ὅτι τὰ ζῶα ταῦτα, ἰσὰς τῆς κατάτης, ἦσαν καὶ ἐπὶ Βυζαντίων εἰς πλῆθος ἐκ τῆς τοῦ ἄστεως, καὶ εἰς τὰς ὠρυγὰς αὐτῶν ἐμεινεν ὀφειλέτης ἡ πόλις, σωθεῖσα ἐκ τῆς τοῦ Φιλίππου χειρὸς, ἐτοίμου ἤδη νὰ εἰσχωρήσῃ ὑπὸνόμενον ἐντὸς αὐτῆς. Δὲν εἶνε λοιπὸν ἀπίθανον νὰ ἔλαβον ἕκτοτε πρὸς ἀνταμοιβὴν τὸ δικαίωμα τοῦτο τῆς ἀσουλίας.

Ὅπως ὅμως κεν ἔχη, ἡ πλῆθος αὐτῶν εἶνε ἡλληρά, καὶ ἐν κυρίῳ ἐπιδημικῆς νόσου πολλὰ πικίνδυνος. Ὅθεν καὶ ἐπὶ Σουλτάν Ἀχμέδ Α', συμβάντος μεγίστου θανατικοῦ, οἱ ἰατροὶ ὅλοι τότε σχεδὸν Ἑβραῖοι, ἐπρότεινον ὅτι ἐπρεπε νὰ ληφθῇ κατ' αὐτῶν μέτρον, ὡς διαδόκτων τὸ μόλυσμα. Διέταξε λοιπὸν ὁ Σουλτάνος νὰ φονευσθῶσιν, ἀφ' οὗ πρῶτον ἐρωτηθῇ Σείγ-οὐλ-ἰσλάμ· ἀλλ' ἐκεῖνος ἀπήντησεν, ὅτι τὰ ζῶα ἔχουσι ψυχὴν, καὶ ἐπομένως δὲν δύναται τις ἀνεγκλήτως νὰ τὰ φονεύσῃ. Ἀπεφασίσθη τότε νὰ περιορισθῶσιν εἰς τινὰ τῶν παρὰ κειμένων ἐρημονήσων, καὶ ἐκεῖ νὰ τρέφονται ὑπὸ τῶν βυρσοδεψῶν, εἰς τοὺς ὁποίους χρησιμεύουσι τὰ περιττώματά των, καὶ μετεκομίσθησαν χιλιάδες. Τὸ αὐτὸ ἔγινε καὶ ἐπὶ τῶν ἡμερῶν μακατὰ διαταγὴν τοῦ Σουλτάν Μαχμουδ, ὅστις ἀφ' οὗ ἐκαθάρισε τὴν πόλιν ἀπὸ τῆς πανώλεως τῶν Γενιτσάρων, ἠθέλησε νὰ τὴν ἀπαλλάξῃ καὶ ἀπὸ τῶν ἄλλων τούτων ἀχρείων ζώων τὴν πόλιν. Ἀλλὰ, βυθισθέντος ἐνὸς τῶν μετ' αὐτὸν

1. Ἡ πολιτοκρία τοῦ Βυζαντίου ὑπὸ τοῦ Φιλίππου ἐγένετο τῷ 337. Ἐπὶ τῆς πολιτοκρίας δὲ ταύτης, ὑπόνομον δι' ὀφείσαντος τοῦ Φιλίππου, κατὰ τὸν Στέφανον τὸν Βυζαντινόν, καὶ μέλλοντος ἤδη ἀναδύναϊ ἐντὸς τῆς πόλεως, σκῶτους ὄντας, ἀνέλαμψεν ἀφῆνης ἡ σελήνη, ἐν ᾗ ἀφ' ἑτέρας καὶ οἱ κύνες, αἰσθανόμενοι τῶν ὑπορυπτόντων, διήγειραν, ὡς ῥυόμενοι δεινῶς, τὴν προσοχὴν τῶν φυλάκων. Ἀποτυχούσης δὲ οὕτω τῆς πράξεως, οἱ Βυζαντινοὶ, ἀποδόντες τὸ θάνατον εἰς τὴν Φωσφόρον θεῶν Ἑκάτην, τὸ τε ἄγαλμα αὐτῆς τῷ Βοσπορίῳ λιμένι ἰδρύσαντο, Φωσφόριον αὐτὸν προσονομάσαντες, καὶ σύμβολον τῆς πόλεως αὐτῶν ἔλαβον τὴν μισέληνον.

ζόντων αὐτὰ πλοίων, ἐμποδίσθη ἡ ἐπιχείρησις.

Πολλὰ ἐθρυλλήθησαν καὶ περὶ τῶν κάττων, ὡς θεραπευομένων παρὰ τοῖς Τούρκοις, καὶ ὁ Ἀεὺγκλάβιος εἶδε, λέγει, πλῆθος αὐτῶν κατωκισμένων ἐπὶ τῶν τευχῶν τοῦ Γενιτ-μπαγτσέ, καὶ τρεφομένων, ὑπὸ τῶν Τουρκισσῶν μάλιστα, μετ' ἀποράγια καὶ σηκώτια. Δὲν ἠδυνήθη νὰ εὕρῃ τὰ γαλοτροφεία ταῦτα· γνωρίζω ὅμως ὅτι ὅσῳ ἀποστρέφεται τὸν σκύλον, ὡς βρωμερὸν, ὁ Τούρκος, τόσῳ προσοικειοῦται καὶ περιέπει τὸν κᾶττον, καὶ διηγούνται ἐκ παραδόσεως (διότι πᾶν ἔθιμον παρ' αὐτοῖς ἔχει καὶ τὸ διήγημά του) ὅτι τόσον ἡγάπα τὸν κᾶττον τοῦ ὁ Μωάμεθ, ὥστε, προσκληθεὶς ποτε νὰ γνωμοδοτήσῃ περὶ θρησκευτικοῦ τινος ζητήματος, ἐπρότιμηση, πρὶν σηκωθῇ, νὰ κόψῃ τὴν χειρίδα τοῦ ἐπανωφορίου του, ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἔτυχε νὰ κοιμᾶται τὸ ζῶον τοῦτο, παρὰ νὰ τοῦ ταράξῃ τὴν ἡσυχίαν. Καὶ ἐπὶ πᾶσι νομίζω, ὅτι ἐὰν ἡ ἀποδιδόμενη ἐν Αἰγύπτῳ τὸ πάλαι λατρεῖα εἰς τὸν ἰχθυόμηνον ἐδικαιολογεῖτο διὰ τὴν πρὸς τὸν κροκόδειλον ἀντιπάθειάν του, πολὺ δικαιότερα εἶν' ἡ προτίμησις τῶν Τούρκων διὰ τοὺς κᾶττους ἐν Κωνσταντινουπόλει, ὅπου τὸ πλῆθος, τὸ μέγεθος καὶ ἡ κακότης τῶν μυιῶν εἶνε ἱστορικῇ.

Ἦσθεν ὠνομάσθη εἰδὸς τι μαχαίριδιον τοῦ λαοῦ

ΚΟΛΟΚΟΤΡΩΝΙΑΣ

Ἐν ἔτει 1825 ἡ τότε Ἑλληνικὴ Κυβέρνησις ἐφυλάκισεν ἐν Ἰδρᾷ (ἐν τῇ ἐκεῖ Μονῇ τοῦ Προφήτου Ἡλίου) διαφόρους ὀπλαρχηγούς, ἐν οἷς καὶ τὸν γέρο-Κολοκοτρώνην, ὡς ἀντιπολιτευομένους αὐτήν. Προκειμένου δὲ ἐν Ναυπλίῳ ν' ἀπαχθῇ ὁ Κολοκοτρώνης εἰς τὸ πλοῖον, γράφει πρὸς τὸν γραμματεῦς αὐτοῦ Μ. Οἰκονόμου, ζητηθεὶς παρὲδωκε τό τε ξίφος καὶ ἑῖ τι ἄλλο ἔφερον ὄπλον, ἀφῆρθέη δὲ ἀπ' αὐτοῦ καὶ μαχαίριδιόν τι εὐτελές, οὗ ἔκαμνε χρῆσιν ἐν τῇ λιτῇ καὶ ἀπλοῇ κῇ τραπέζῃ του καὶ δι' οὗ ἔκοπτε συνήθως τὸν ἄρτον του. Διερχόμενος δὲ ἐμπροσθεν μικρομπορικῶν τινος καταστήματος τῆς παραλίας καὶ ἰδὼν ζεμπιλίον πλῆρες ξυλομαχαίριδιον, ἔκτεθειμένων πρὸς πώλησιν ἀντὶ 2-3 λεπτῶν ἑκάστον, ἐκτείνας τὴν χεῖρα καὶ λαβὼν ἓν, παρεκάλεσε τὸν ἔμπορον νὰ τὸν χρεώσῃ, διότι δὲν εἶχεν ἐπάνω του λεπτὰ· ὁ πωλὼν τὰ μαχαίριδια καὶ ὁ πολὺς ἐπακολουθῶν λαὸς μετὰ πικρίας ἐμειδίασαν, ἡ δὲ Κυβέρνησις ἠγαγκάσθη νὰ τῷ ἐπιτρέψῃ νὰ λάβῃ μεθ' ἑαυτοῦ τὸ μαχαίριδιον. Τὸ συμβᾶν τοῦτο διεδόθη καθ' ὅλην τὴν πόλιν, ἔκτοτε δὲ τὸ εἶδος ἐκείνο τῶν μαχαίριδιων (συγιάδων) πανταχοῦ τῆς Ἑλλάδος μετωνομάσθη καὶ φέρει μέχρι σήμερον τὴν ὀνομασίαν «Κολοκοτρώνης».

Κατὰ τὴν σύστασιν τοῦ Ἑλληνικοῦ Πανεπιστημίου ἐνεγράφησαν 50 φοιτηταί. Οὗτοι ἀνῆλ-

1. Σ. Κ. Βυζαντινός.

θον εἰς 240 ἐν ἔτει 1845, 550 ἐν ἔτει 1855, 1182 ἐν ἔτει 1866 καὶ 1400 ἐν ἔτει 1875.

ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΚΑΤΑΔΙΚΟΥ

... Ἐσυνείθισα εἰς τὸν κρότον τοῦ θυμῶντος ἐνώπιον τῆς φυλακῆς μου σκοποῦ. Ὅταν λείπῃ, προσέχω εἰς τὸν θόρυβον τῶν εἰς τὴν ἔξω θύραν κινουμένων στρατιωτῶν. Ἀλλ' ἐνίοτε εἶναι καὶ στιγμὰι βαθυτάτης ἡσυχίας· τότε τὸ πνεῦμά μου τρέχει εἰς τὰς μεμακρυσμένας συνοικίας, διὰ νὰ συναθροίσῃ τὰς συγκεχυμένας φωνὰς τῶν παιζόντων παιδιῶν. Νομίζω ὅτι ἀκούω μητέρα νὰ καλῇ τὸ τέκνον της. Ἐν τῷ μεταξὺ δὲ κοιμοῦμαι, ὄνειρεύμενος τὴν ἰδικήν μου... [Ἐφημερίς τῶν Φυλάκων].

ΔΗΜΟΤΙΚΗ ΑΝΘΟΛΟΓΙΑ

Ἡ ξενιτεία.

«Σ' ἀφίνω γαῖα μανοῦλά μου, σ' ἀφίνω γαῖα πατέρα, ἔχεται γαῖα δερράκια μου καὶ σεις ξαδερφοπούλαι, θὰ φύγω, θὰ ξενιτευθῶ, θὰ πάω μακριὰ εἰς ξένα· θὰ φύγω, μάνα, καὶ θάρθω καὶ μὴν πολυλυπείσαι. Ἀπὸ τὰ ξένα, ποῦ βρεθῶ, μηνύματα σοῦ στέλνω. Μὲ τὴν ὁροσίαν τῆς ἀνοιξῆς, τὴν πύχνην τοῦ χειμῶνα, καὶ μὲ τ' ἀστέρια τ' οὐρανοῦ, τὰ βόδια τοῦ μαῖου. Θὰ νὰ σοῦ στέλνω μάλαμα, θὰ νὰ σοῦ στέλν' ἀσῆμι, θὰ νὰ σοῦ στέλνω πράγματα, π' οὐδὲ τὰ συλλογίσαι.» «Παιδί μου πάαινε εἰς τὸ καλὸ κι' ὄλ' οἱ ἄγιοι κοντά σου, καὶ τῆς μανοῦλας σου ἡ εὐχὴ νάναϊ γὰ φυλαχτὸ σου, καὶ μὴ σὲ πιάνη βάσκαμα καὶ τὸ κακὸ τὸ μάτι. Θυμήσου με παιδάκι μου κ' ἐμὲ καὶ τὰ παιδιὰ μου, Μὴ σὲ πλανέσ' ἡ ξενιτεία καὶ μὰς ἀλησμονήσῃς.» «Κάλλιο μανοῦλά μου γλυκεῖα, κάλλιο νὰ σκάσω πρῶτα, Παρὰ νὰ μὴ σὰς θυμῶθ' εἰς ἔρημα τὰ ξένα.» Δώδεκα χρόν' ἀπέρασαν καὶ δεκαπέντε μῆνες, Καραβία δὲν τὸν εἶδανε, ναύταις δὲν τόνε ξέρον. Πρῶτο φιλὶ, ναστέναξ, δεύτερο, τὸν πλανάει, Τρίτο φιλὶ, φαρμακερὸ, τὴ μάν' ἀλησμονάει.

ΑΛΗΘΕΙΑΙ

* Μὴ φθάνει οὐδεμίαν ἀπόλαυσιν, ἀναλογιζόμενος ὅτι πᾶσαι ἀγοράζονται, αἱ μὲν ἀντὶ χρυσοῦ, αἱ δὲ δι' ἀνισαρῶν φροντίδων καὶ ἄλλων διὰ ταπεινώσεων.

* Ἡ ὑπόληψις εἶνε τὸ ἄρτυμα μετὰ τὸ ὁποῖον καταπαύγει τις τὴν ὑπαρξίν του.

* Ἀρὰ ποῦ φεύγει ὁ καιρὸς, ὅταν περνᾷ μετὰ λύπαις! (Σταυροπέτρος).

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

Ὁ Γεώργιος Βούλγαρης, πατήρ τοῦ ἄρτι ἀποβιώσαντος ἐπιφανοῦς πολιτοῦ Δημητρίου Βούλγαρη, γράφει ἡ «Ἐφημερίς», διορισθεὶς ἐπισήμως βέης ἢ τοπάρχης τῆς Ἰδρας μετὰ πλῆρη ἐλευθερίαν ἐνεργείας, ἐν ἐποχῇ καθ' ἣν ἡ πατρίς του εἶχεν ἀνάγκην τάξεως, ὅπως σωθῇ ἀπὸ ἐπικειμένου κινδύνου ἐντελοῦς παραλυσίας (1802), ἦλθε συνωδευμένος πρὸς τιμὴν καὶ διὰ μεγάλου στόλου. Ἦλθε νὰ φέρῃ εἰς τὴν πατρίδα του τὴν τάξιν καὶ τὴν εὐημερίαν. Ἦρχισε δι' ἀμνηστείας πρὸς τὰ παρελθόντα ἁμαρτήματα τῶν ταραξίων· ἀλλὰ συγχρόνως ἐπέβαλεν αὐστηρο-

τάτας αστυνομικὰς διατάξεις. Οἱ φρόνιμοι παρεδέχθησαν ταῦτα ὡς ἐρῶν καὶ ἀναγκαῖα, οἱ παλλικαρᾶδες ὅμως τὰ ἐθεώρουν ἀνεφάρμοστα. Εἰς τούτων, Δημήτριος Μαυροπαίδης καλούμενος, δὲν ἐσωφρονίζετο ἀκόμη οὔτε διὰ συμβουλῶν, οὔτε δι' ἡπίων ποινῶν. Ὁ Γεώργιος Βούλγαρης, ἐν τῷ ἀκάμπτῳ χάρακτρί του τότε, τὸν κατεδίκασεν εἰς πεντακοσίας μαστιγώσεις καθ' ἑκάστην ἐπὶ τρεῖς ἡμέρας ἢ μέχρι θανάτου. Καθ' ἣν στιγμήν ἐξετελεῖτο τοιαύτη ἀποφασίς ἀκλόνητος, σκοπὸν ἔχουσα τὴν διὰ μιᾶς ἐκρίψωσιν τοῦ κακοῦ ἐκ τῆς νήσου διὰ παραδειγματικῆς τιμωρίας, ἀνηγγέλθη τῷ Βούλγαρῃ ἡ γέννησις τοῦ πρωτοτόκου αὐτοῦ υἱοῦ, τοῦ Δημητρίου.

Ἡ ποινὴ ἐν τούτοις ἐξετελεῖτο φρικτῇ. Οἱ παριστάμενοι συνεβούλευσαν τὸν Μαυροπαίδην νὰ ζητήσῃ χάριν ἐν ὀνόματι τοῦ τεχθέντος υἱοῦ, ὁ δὲ λαὸς τῆς Ἰδρίας ἐστιχοῦργησε τότε τὸ ἐπόμενον δίστιχον :

Ἀδελφε Καπετὰν Γεώργη
χάρισέ μου τὴ ζωὴ
νὰ σοῦ πῇ ὁ κόσμος ὅλος
νὰ σοῦ ζήσῃ τὸ παιδί.

Ὁ Βούλγαρης ἐν τούτοις ἔμεινεν ἀκάμπτος, ὅπως μὴ κλονισθῇ ἡ ὑπερ τοῦ συμφέροντος τῇ πατρίδι ἐπιμονὴ του διὰ τῶν ἰδιαιτέρων παλμῶν τῆς πατρικῆς στοργῆς, τῶν οἰκιακῶν του αἰσθημάτων. Ἐπίεσε τὴν καρδίαν του καὶ διέταξε τὴν ἐξακολούθησιν τῆς ποινῆς. Ὁ Μαυροπαίδης ἀπεβίωσε μετ' οὐ πολὺ, αὐτὸς δὲ ὁ Βούλγαρης ἐδάκρυεν ἐπὶ τοῦ τάφου τοῦ ἀπειθοῦς παλλικαρᾶ καὶ ἐνεταφίασεν αὐτὸν ἰδίᾳ ἐαυτοῦ δαπάνῃ. Οὐδόλως δὲ διήγειρε τὴν ἀγανάκτησιν τοιαύτη αὐστηρὰ ἀπονομὴ τοῦ δικαίου.

Φρικτὰ εἶνε αἱ δημοσιευόμεναι εἰδήσεις περὶ τῶν ἐν Ἰνδίας ὑπὸ τῆς πείνης ἀποθνήσκοντων. Ὁ ἀριθμὸς τῶν ὑπὸ τῆς πείνης ἀποθανόντων ἀπὸ τοῦ Μαΐου μέχρι Σεπτεμβρίου 1877 ἀνέρχεται εἰς 320,000 ἐπὶ πληθυσμοῦ 22 ἑκατομμυρίων. Οἱ ἀγρόται δὲ καὶ οἱ ἐργάται ἰδίως πάσχουσιν. Οὗτοι κατὰ μεγάλας ομάδας μεταβαίνουν ἀπὸ πόλεως εἰς πόλιν μετὰ τῶν οἰκογενειῶν των, σκελετώδεις τὴν ὄψιν, ἐσθεσμένους ἔχοντες ὑπὸ τῆς ἀδυναμίας τοὺς ὀφθαλμοὺς, ἀδύνατοι εἰς πᾶσαν κίνησιν καὶ ἐργασίαν, περιέρχονται δὲ τὰς ὁδοὺς περιμένοντες ἢ τὸν θάνατον ἢ χεῖρα, ἥτις νὰ τοῖς δώσῃ τροφὴν. Συνήθως βλέπει τις σκηνὰς σπαραξικαρδίου· μητέρας κλαίουσας καὶ πλανωμένας τῆδε κακεῖσε καὶ ζητούσας ἐλεημοσύνην χάριν τῶν ψυχorrhαγούντων τέκνων των!

Ἐσχάτως ἀπεβίωσεν ἐν Λονδίνῳ ὁ διακεκριμένος ἱατρός James Barry, ἐπὶ μακρὰ ἔτη ὑπηρετήσας ἐν τῷ ἀγγλικῷ στρατῷ, ἐν Ἑπτανήσῳ καὶ ἀλλαχοῦ. Μεγάλῃ δ' ὑπῆρξεν ἡ

ἐκπληξίς πάντων, ὅτε μετὰ τὸν θάνατόν του γινώσθη ὅτι ἦτο γυνή!

Παράδοξον ἀνάπτυξιν ἔλαβε κατὰ τὰ τελευταῖα ταῦτα ἔτη ἡ μυθιστορικὴ φιλολογία τῆς Γαλλίας, γράφει ἡ «Ἔρα», προκαλοῦσα πολλὰ τῶν φιλοσοφούντων ἐπὶ τῆς κοινωνικῆς καταστάσεως τοῦ μεγάλου τῶν Γάλλων ἔθνους σκέψαι. Παρετηρήθη ὅτι ἀπὸ τινῶν ἐτῶν ἐν μόνῃ τῇ πόλει τῶν Παρισίων ἐτησίως δημοσιεύονται ὀκτακόσιοι περίπου πρωτοφανῆ μυθιστορήματα καὶ ἀνατυπῶνται ἐκ τῶν ἀρχαιοτέρων περίπου χίλια πεντακόσια, ἐν συνόλῳ δ' ἀνέρχονται τὰ τῶν δυνάμεων κατηγοριῶν ἀντίτυπα εἰς τρία κατὰ τοὺς ἑκατομμύρια. Εἰς ταῦτα πρέπει νὰ προστεθῶσι τὰ ἐν τῇ λοιπῇ Γαλλίᾳ δημοσιευόμενα καὶ ἀνατυπούμενα μυθιστορήματα. Ὅλαι αἱ τάξεις τῆς γαλλικῆς κοινωνίας τρέφονται ὑπὸ τῆς κατὰ τὴν αὐτῆς φιλολογίας, ἐξασκούσης σπουδαίαν ἐπὶ τῶν ἡθῶν ἐπιρροήν, διότι παρετηρήθη ὅτι τὰ πλεῖστα τῶν γαλλικῶν μυθιστορημάτων εἶνε ἀκριβεῖς τῆς πραγματικότητος περιγραφαί, ἀλλὰ φαντασιοπληξίαι, ὥς πολλοὶ τῶν ἀναγνωστῶν ἀμφοτέρων τῶν φύλων ἀπομιμουμένων ἐν τῷ πραγματικῷ βίῳ. Οὕτως ἡ ἔμφαντος τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὴν μίμησιν τάσις εὐρίσκει λίαν ἐπικίνδυνον τροφὴν ἐν τοῖς μυθιστορήμασι. Μετὰ πολλῆς δὲ ἀπορίας παρετηρήθη ἐσχάτως ἐν τοῖς ποινικοῖς τῆς Γαλλίας δικαστηρίοις πλῆθος ἀπομίμησης ἐγκληματικῶν περιστάσεων ἐκ γνωστοῦ μυθιστορήματος τῆς George Sand τοῦ Εὐγενίου Σύν, τοῦ Gaborieau καὶ ἄλλων. Παρ' ἡμῖν παρατηρεῖται ἀπὸ τινος ὕφεσις τοῦ εὐτυχῆ τῆς ἀκατασχέτου πρὸς τὰ μυθιστορήματα κλίσεως, ὅψ' ἡς κατεῖχετο πρὸ ὀλίγων ἐτῶν μέγα τῆς ἑλληνικῆς νεότητος μέρος. Ἀμεταφράσεις γαλλικῶν μυθιστορημάτων εἰς σπανιώτεροι πολὺ ἢ κατὰ τὴν ἐποχὴν καὶ ἦν μετεφράζετο καὶ εὐχερῶς ἐπωλεῖτο μακρὰ σειρά μυθιστορημάτων τοῦ Dumas καὶ τοῦ Sue.

Ὁ Μολιέρως ἦτο ἀπλοῦς θεατρικὸς ὑποκριτὴς μέχρι τοῦ θανάτου του· τὸ ὑπὸ τὴν διέθυνσιν αὐτοῦ θέατρον ἐκάλειτο l'illustre theatre, ὁ δὲ θίασος αὐτοῦ Groupe de Monsieur. Ἐνεκα τῆς προστασίας ἣν ὁ ἀδελφὸς τοῦ Λουδοβίκου ΙΔ' ἀπένευε τῷ ποιητῇ. Ἡ τελευταία κωμῳδία του ὑπῆρξε Le malade imaginaire, ἣν ἔγραψε πάσχων ἡδὴ κατὰ τὸ στήθος καὶ συχνάκις αἰμορρυσίων. Κατὰ τὴν παράστασιν τῆς κωμῳδίας ταύτης, ὁ Μολιέρως, παριστῶν τὸ πρῶτον τοῦ Argan, κατελήφθη ὑπὸ σπασμοῦ· ἀπαχθεὶς δὲ εἰς τὸν οἶκόν του ἀμέσως, ἐξέπνευσεν μετὰ μικρὸν περίρρυτος ἐκ τοῦ αἵματος ὅπερ ἐξήρχετο ἐκ τοῦ στόματος αὐτοῦ, τῇ 17 Φεβρουαρίου 1673, ἐν ἡλικίᾳ 53 ἐτῶν.

Εἰς ἀναγνώσθη.

ΑΘΗΝΑΙΣ—ΤΥΠΟΙΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΑΝΕΞΑΡΤΗΣΙΑΣ, ΟΔΟΣ ΠΑΤΗΣΙΩΝ,